Gonçalo Neves

ESPERANTO ED IDO: DIFERANTA VOYI ADSUR PARNASO

Komparanta studiuro pri la developeso di Esperanto ed Ido kom poeziala lingui

Editerio Sudo

2018

Gonçalo Neves

ESPERANTO ED IDO: DIFERANTA VOYI ADSUR PARNASO

Komparanta studiuro pri la developeso di Esperanto ed Ido kom poeziala lingui

Editerio Sudo

Espinho, Portugal

duesma edituro
decembro 2018

Esperanto ed Ido: diferanta voyi adsur Parnaso

Unesma edituro: novembro di 2018

Duesma edituro: decembro di 2018

Espinho, Portugal

editerio.sudo@gmail.com

Imajo sur la kovrilo: *Parnaso* (1812), dal Italiana nov-klasika piktisto Andrea Appiani (1754–1817), expozata en Villa Reale di Milano, Italia.

Tabelo di kontenajo

Prefaco dil duesma edituro

Kande me prizentis la unesma edituro di ca verko, en novembro di 2018, me ne expektis tanta reakti. Me tre joyas ke nia samideani ne esis indiferenta pri la kontenajo di verko tante informoza e tante fakala.

Fortunoze me recevis ne nur gratuli e kurajigi ma anke helpiva kritiki, nome, Madonna e Drake per privata mesaji avertis me pri omisi ed emendinda neprecizaji en la parti koncernanta lia verkari (p. 63–64 e 66–69, rispektive). Me kordiale dankas li pro lia afableso e komplezemeso!

Yen la precipua novaji dil duesma edituro:

- 4 pluampligita ped-noti: 116 (p. 67–68), 122 (p. 69–70), 129 (p. 72), 136 (p. 75–76).
- 10 plusa ped-noti: 33 (p. 24), 106 (p. 63), 107 (p. 64), 108 (p. 64), 112 (p. 65), 114 (p. 66), 115 (p. 67), 132 (p. 74), 137 (p. 76) e 138 (p. 76).
- Plusa citaji de verki da Couturat, Juste, Madonna e Partaka, konsultita erste recente.
- Indexo di imaji (p. 91).

Ica edituro esas do korektigita e kelke plu ampla kam la unesma, ma esencale koncernesas la sama verko.

Preliminara expliko

Dum internaciona *koloquo pri Ido, che KCE (Kulturala Centro Esperantista), en La Chaux-de-Fonds, Suisia, me diskurse prizentis en Esperanto, ye 2018-04-14, rezumo di ca studiuro, qua pose aparis komplete en *Literatura Foiro*, 2018, n-ri 293 (p. 153–168) e 294 (p. 220–230). La nuna Ido-tradukuro esas richigita per multa plusa fotografuri ed altraspeca imaji (kun detaloza subskriburi) e multa plusa ped-noti e citaji. Ultre to, la 5-ma chapitro ("Ido-poezio pos Juste") esas rikompozita, aktualigita e pluampligita. En ol me nun mencionas i.a. Ido-verki qui (ri)aparis pos la dato en qua me mustis livrar la manuskripto a KCE (2018-02-10). Pluse, me prizentas preske omna citaji en lia originala linguo, sempre kun Ido-tradukuro.

Dopa (adgardena) fasado di KCE en La Chaux-de-Fonds.

Me dankas mea amiko Partaka pro lua skrupuloza revizo dil originalo e di ca tradukuro e pro omna lua emendi, remarki e sugesti, qui multe helpis me plubonigar la manuskripto. Me transskribis la Ido-citaji tal quala li aparas en l'anciena numeri di *Progreso* e markizis omna obsoleta vorti per preiranta º, exemple: ºambicyo, ºsa, ºmax.

1. Lingui e poezio

Quala relato existas inter linguo e poezio? Kad ula lingui esas plu “apta” por poezio kam altri? Ka tala “apteso” dependas de la linguala “naturaleso” od “artificaleso”? Kad exemple Esperanto esas plu apta por poezio kam Ido od Interlingua? Yen desfacile respondizebla questioni. Evidente la quanto de poemi originale o traduke kompozita en Esperanto esas multe plu granda kam en Ido ed Interlingua. Pro to anke la quanto de *bona* Esperanto-poemi esas nesuperireble plu granda kam la quanto de tala poemi en Ido od Interlingua. Tamen tala statistiko per su ipsa ne pruvas ke Esperanto — od irga linguo, artificala o ne — esas poeziale plu apta o plu meritoza kam altra. La koncepto pri “apteso” esas relativa, subjektal e tre individual. Pro to tala kompari apene havas valoro. Tamen esas posibla e pen-valoras komparar lingui sur poezial nivelo rekursante ad altra kriterii. Exemple, explorante lia interna — t.e. struktural — qualesi, qui favoras o desfavoras poezial skriptado. Esas posibla e pen-valoras komparar anke la t.n. “spirito” di singla linguo ed analizar kad ol stimulas tala skriptado. Fine, esas posibla e pen-valoras komparar la cirkonstanci en qui formacesis la poetiko di ta od altra linguo. Yen precize la temo di ca studiuro, qua tamen konsideros nur Esperanto ed Ido.

2. La voyo di Esperanto adsur Parnaso

Dum krear sua linguo Zamenhof konsideris ne nur utilismo o kriterii pure lingual o linguistikal ma anke humanismo ed estetiko. Kande il esis yuno, il prizis poezio e mem aspiris divenar poeto en la Rusa, qua esis un de lua hemala lingui,[1] e ta dileto segun semblo nultempe febleskis dum lua tota vivo.[2] Il kompozis en la Rusa, ankore infanto, «diversa versaji» ed, evante nur dek yari, mem «5-akta tragedio».[3] L'unika texto-fragmento ek lua unesma linguala projeto, Lingwe Uniwersala, esas konocata strofo:

Malamikete de las nacjes
Kadó, kadó, jam temp' está.
La tot' homoze in familje
Konunigare so debá.[4]

---

[1] Pri la lingui parolata da Zamenhof ankore existas miskompreni e mem miti. Verd-Conradi (2003: 300–309) detaloze exploris la temo e donas ampla bibliografio. Regretinde lua artiklo, kompozita en la Hispana, ne vaste difuzesis inter la interesati.

[2] En letro publikigita en *The American Esperanto Journal* en januaro di 1908 (do probable skribita fine di 1907), Zamenhof ya informis ke «Me tre amas poezio e muziko; ma regretinde la tro okupata tempo tote ne permisas a me juar oli» (*«Mi tre amas poezion kaj muzikon; sed bedaŭrinde la tro okupita tempo tute ne permesas al mi ĝui ilin»*; vd. pvz 1992: 304).

[3] En letro da Zamenhof a Michaux ye 1905-02-21 (vd. Waringhien 1948: 111).

[4] «Enemikeco dil nacioni / Falez, falez, ja es tempo. / La tot homaro en familio / Unionar su devas» (vd. Waringhien 1989: 23

Ja lore (1878) Zamenhof suciis l'apteso di la linguo por poezial verkifado. Pro to il dotis ol per la posiblajo elizionar ne nur substantivi (*temp'*), ma anke adjektivi (*tot'*), e pluse, il admisis *oxitona verbo-formi (*está*, *debá*) por posibligar maskulala versi finanta per verbo. Inter ta "licenci", nur la eliziono di substantivi restis en la final versiono di Esperanto...

Anke en la sequanta projeto, Lingvo Universala (1881–1882), segun la poka restanta manuskripti, on trovas du poemi, de qui un esas tradukita (*Balladdo*, da Heine) e l'altra, originala (*Pinto*, «Penso»).[5] Fine, anke en la t.n. *Unua Libro de la Lingvo Internacia de D-ro Esperanto* (1887) sidas tri poemi, de qui un esas tradukita (la mencionita balado da Heine) e du, originala: *Mia penso* (l'antea *Pinto* rikompozita) e *Ho mia kor'*.[6] Pluse, l'importo atribuita da Zamenhof a linguo internaciona kom mediacilo di literaturala verki konstatesas anke en lua prevido, en la prefaco dil Unesma Libro, ke per endukto di tala linguo «Falus la Chiniana muri inter homala literaturi».[7]

Ne mankas poemi anke en la *Dua Libro de l' Lingvo Internacia* (januaro 1888): *Kanto de studentoj* — tradukuro dil famoza *Gaudeamus igitur*, da Hemza (pseudonimo di

[5] vd. Waringhien 1989: 27, 31.
[6] vd. pvz 1973: 24–26.
[7] *«Falus la ĥinaj muroj inter homaj literaturoj»* (vd. vd. pvz 1973: 9).

Zamenhof) — e *El Heine'*, tradukita da K.D. (t.e. Leo Belmont). [8] Olua *Aldono* (junio 1888), tamen, ne kontenas poeziaji.[9]

Leo Belmont (1865—1941), autoro dil unesma publikigita Esperanto-poemo ne kompozita da Zamenhof (1888) e lansinto dil unesma radiko ne kreita da ilta (*mebl/*).

En la unesma numero di *La Esperantisto* (septembro 1889) aparas un originala poemo (*Al la "Esperantisto"*), signatita da «Amiko»[10] (p. 7), ed en la sequanta numero (novembro) sidas plusa poemo (*Sonoriloj de l' vespero*), tradukita da Grabowski del Angla (p. 12). En la triesma numero (decembro) aparas du plusa poemi: *La pluva tago*, da Longfellow, tradukita da Grabowski, e *Che l' maro*, da Heine, tradukita da E. de Wahl (p. 23). En la sequanta numero (januaro 1890) augmentas la quanto de poemi: *Nokt' en la koro*, da Byron, tradukita da Belmont, *La renkonto de shipoj*, tradukita da Grabowski del Angla, e *Guto de pluvo*, originale kompozita da Goldberg (p. 27). E tala tendenco ne haltis. Pos du intersequanta numeri senversa, en la sepesma numero (aprilo 1890) Zamenhof ipsa, sub la pseudonimo Hemza, kontributas per 60-versa originala poemo, la maxim longa de omna tillore aparinta

---

[8] vd. pvz 1973: 83–85.
[9] vd. pvz 1973: 87–105.
[10] Pseudonimo di Zamenhof (vd. Minnaja/Silfer 2015: 11).

versaji, e anke la maxim longa de omna lua originala poemi: *Al la fratoj* (p. 39). Ol sequesas da quar-numera serio senversa e tri-numera serio versoza, di qua l'unesma numero (januaro 1891) rekorde kontenas mem quar poemi. Tamen en la lasta numero di ca serio (n-ro 3, marto 1891) esas atencinda precipue yena anunco, nun apene konocata, qua ne nur astonas pro la remarkinda expresuro «alta autoro», ma anke importas pro ke ol montras ke la linguo, malgre la tillora poeziala traduk-probi, segun semblo ne ja esis pronta por ampla traduko poezial (o ka forsan koncernesis nur manko di talento dil mencionita tradukero?):

«La firmo "Friedr. Korn'sche Buchhandlung" editis en la linguo Esperanto la dramato da alta autoro, tradukita da V. V. de Majnov. Nürnberg, Verlag der Friedr. Korn'sche Buchhandlung. 1891). La originalo esas kompozita per versi, ma por ne chanjar la texto dil originalo la traduko facesis per prozo. La tradukuro revizesis da L. Zamenhof. Ni rekomendas ica verko al amiki di la linguo.» (p. 22).[11]

[11] *«La firmo "Friedr. Korn'sche Buchhandlung" eldonis en la lingvo Esperanto la dramon de unu alta aŭtoro, tradukitan de V. V. de Majnov. Nürnberg, Verlag der Friedr. Korn'sche Buchhandlung. 1891). La originalo estas skribita per versoj, sed por ne ŝanĝi la tekston de la originalo la traduko estas farita per prozo. La traduko estas trarigardita de L. Zamenhof. Ni rekomendas tiun ĉi verkon al la amikoj de la lingvo»*.

Pos du plusa numeri senversa, en la sisesma numero (junio 1891) aparas la 60-versa originala poemo da Goldberg, *La turo Babilona* (p. 44), qua tale divenas la tillora maxim longa originala poemo ne kompozita da Zamenhof. Tamen, pos du senversa numeri, balde ta rekordo larje superiresas dal 144-versa originala poemo *Vizitoj de la steloj sur la tero*, aparinta en la nonesma numero (septembro 1891, p. 70–71), da Fez (t.e. Felix Zamenhof).

Pos 6-numera serio versoza ed un numero senversa, en la 6-ma numero di 1892 on trovas la originala poemo *Frenezulino*, da Fez (p. 83-84), astoniva ne nur pro sua longeso (113 versi), ma precipue pro la licenci quin l'autoro, pro metrikala postuli, permisis a su en yena versi: *Senkulpa k'el infano* (2-ma verso), *Filino mia! fals-amo lia* (17-ma verso), *K'a do detenas, k'a do malbenas* (61-ma verso). En la 8-ma numero samyara trovesas atencinda poemo da Victor Hugo, *La Dormo de l'Infano*, tradukita da L. de Beaufront (p. 116–117). La 9-ma numero (septembro), kun sis poemi original e tradukita, establisas nova rekordo. Plusa rekordo establisesas en 12-ma numero (decembro) per 401-versa originala poemo da Devjatnin

La unesma numero di *La Esperantisto* (1889-09-01).

(p. 183–186). Pluse, samnumere, on povas lektar yena anunco: «Sioro V. N. Devjatnin tradukis per blanka versi la dramato da Pushkin "Boris Godunov" e dezirus trovar editero por ol. En la lasta letro il skribas a ni ke la la societo "Espero" asumis la edito di ta verko» (p. 181). Do, nur un yaro pos la fiasko da Majnov, Devjatnin sucesis tradukar dramato ne per prozo, ma per versi.

En 1893 la revuo establisas nova rekordo en la juniala numero, kun sep poemi (tri tradukita) da sep diferanta autori. En la sequanta numero (julio) on povas lektar yena remarkinda pagita reklamo: «*Sub la redakcjo de s-ro A. Grabowski eliris elegante eldonita verko:* La Liro de la Esperantistoj*, kolekto da versaĵoj en la lingvo internacja Esperanto. 164 p. en 8º, prezo 60 Kop. (1,50 fr.)*» (p. 112). Ol esas do — malgre la kelke stranja "*ortografjo*", frukto de la lora reformemeso di Grabowski — la unesma libro-forma poemaro en Esperanto, kontenanta 110 poemi da 24 autori, de qui 27 esas originale kompozita da «12 poeti divers-naciona e divers-lingua»[12] fakto sendubite extraordinara en linguo tante yuna. En la agostala numero (n-ro

La Liro de la Esperantistoj (1893), ortografiale e prozodiale revolucionema verko kompilita da Grabowski.

[12] Minnaja/Silfer 2015: 33.

8), en ulsorta recensuro, Zamenhof informas ke «La linguo dil verko kelke (quankam ne multe) diferas de olta en nia revuo» (p. 117),[13] pose il indikas la precipua chanji[14] e fine informas ke Grabowski, en sua prefaco, iniciis votado da la Ligo e pregas la Esperantisti expresar ad il sua opiniono pri la prizentata reformi. Tamen, segun semblo, la ortografiale revolucionema verko ne bone debitesis, nam, quankam la pagata reklamo iteresis en plura intersequanta numeri dil revuo, Grabowski rezolvis diminutar olua preco ed ipse pagar l'afranko, segun yena anunco en la oktobrala numero di 1894: «S-ro Grabowski pregas me informar ke, por la personi qui kontaktos lu, il diminutis la kusto dil *Liro de la esperantistoj*; il sendas (kun gratuita afranko) la *Liro* po 50 kop.» (p. 148)...

En la septembrala numero di 1894 Zamenhof informas ke «Imprimesis la *Demono* da Lermontov, tradukita per rimizita versi da V. Devjatnin» e promisas «detaloza raporto» (p. 181) por la sequanta numero. En la oktobrala numero, vice recensar ipse la tradukuro da Devjatnin, Zamenhof preferas publikigar letro da «ula tre fervoroza Esperantistino», qua longe (p. 148–

[13] *«La lingvo de la verko estas iom (kvankam ne multe) alia, ol en nia gazeto».*

[14] *ed* vice *kaj*, *lo* vice *ĝi*, *j* vice *i* avan vokalo (*radjo*, *familjo*, *kjel*, edc.) e sinkopo en plura vorti, indikita per ' (*neb'lo*, *speg'lo*, edc).

150) e patetike disertas pri la verko e poezio generale, preske sempre laudante la tradukinto, qua «senlimite dominacas sua rimi», quankam el renkontris anke «vorti rimifanta kun sua antonimi (*lumo* — *mallumo*, *bono* — *malbono*)»...

Vasilij Devjatnin (1862–1938), tradukinto di *Demono*.

En la novembrala numero aparas la «finala rezulturo dil votado», per qua la Esperantisti decidis mantenar la linguo en olua lora formo (p. 161–162). En la sama numero Zamenhof anuncas ke «A. Kofman de Odesa komencis tradukar *Iliás*, la glorioza verko da Hómeros, per hexametra versi en la linguo Esperanto» e ke «S-ro Devjatnin partradukis *Poltava* da Pushkin e komencis tradukar *Othello* da Shakespeare» (p. 163). Se on konsideras ke Zamenhof komencabis publikigar sur aparta folii sua tradukuro di *Hamlet*, la Esperanto-literaturo videble bone standis lore, malgre la reformema ondo qua koaktis la redaktero dil revuo okupar multega pagini per propozi e linguala mediti.

Tamen semblas ke ne omni esis kontenta pri tala *situaciono. En la martala numero di 1895 Zamenhof ya publikigis letro da A. Zinovjev, en qua ilca informas ke lu «sempre dubitadis e duras dubitar pri la utileso, por la nuna

tempo, dil editado di literaturala verki en Esperanto». Segun il, «La Esperanto-literaturo esas necesa a nulu». Ed il dicas pluse ke il abonas la Biblioteko ma kontentigas su nur per la Germana vorto-libro e «nultempe lektis e nultempe lektados altra verki en olta». Il mem audacas asertar ke «Tre probable nur lia autori lektas li» (p.35). Drastika argumenti, kontre qui Zamenhof sentis la neceseso publikigar tre longa reakto (p. 35–38), en qua il informas i.a. ke «Ula nova amiko mem skribis a me ke la parlekto di *Hamlet* en Esperanto plu multe impresis il e plu multe fervorigis il pri nia afero kam omna maxim apta teorial exhorti quin il ultempe audabis!».[15]

Cesis balde pose la unesma Esperanto-revuo, di qua la lasta numero aparis en junio di 1895. La torchon transprenis *Lingvo Internacia*, di qua l'unesma numero publikigesis en decembro dil sama yaro, en Suedia, ed en 1898 editesis la unesma numero di *L'Espérantiste*, revuo redaktata da Louis de Beaufront. En la nova yarcento, la revui komencis multeskar, ed en 1906 editesis la unesma numero di *La Revuo*, la unesma literaturala periodalo en Esperanto, ma en 1905, do en la sama yaro kam la unesma Universala Kongreso, publikigesis la

[15] *«Unu nova amiko eĉ skribis al mi, ke la tralego de Hamleto en Esperanto pli efikis sur lin kaj pli varmigis lin por nia afero, ol ĉiuj plej lertaj teoriaj admonoj, kiujn li iam aŭdis!».*

unesma libro-forma originala poemaro, sub la modesta titulo *Versaĵareto*, da Aleksandras Dambrauskas (1860–1938), Lituaniana sacerdoto. Ol sequesis da *Sonoj Esperantaj* (1908), da Belmont, *Unuaj agordoj* (1910), da Elski/Elska (t.e. Braun/Karolczyk), *Sableroj* (1911), da Hankel, *Per espero al despero* (1911), da Schulhof, e mult altri, senhalte til nun.

Aleksandras Dambrauskas, autoro dil unesma libro-forma originala poemaro en Esperanto (1905).

Kreinte la linguo, Zamenhof ne cesis tradukar versi e kompozar originala poemi. La adepti di lua linguo, plu o min talentoze, sequis lua exemplo e ne hezitis kultivar la muzi del bersilo-tempo di Esperanto, di qua la voyo adsur Parsaso montresis do glata, natural ed apene kontestata. Pro to on povas asertar ke Esperanto e poezio esas neseparebla del komenco e til nun. Sen la poezial konceptado da Zamenhof, sen lua poetal imagino, fantazio e revemeso, Esperanto forsan havus nun kelke o mem tote altra formo o mem ne existus. On povas mem asertar ke Esperanto entote esas linguala poemo quan Zamenhof kompozis homaje al kreema spirito dil homaro.

3. L’atitudo di Couturat pri poezio

Parolinte pri l’atitudo dil autoro di Esperanto koncernante poezio, me mencionez nun tal atitudo dil autoro di Ido. Tamen pri l’autoreso di Ido on ja varsis — e probable duros varsar — tanta inko! Juste regretis ke «Tre vane on diskutis pri l’autori o l’autoro di nia linguo».[16] Tamen tala diskuti, segun me, ne esas vana, kondicione ke on diskutas ed argumentas ciencale e tote objektale e senpartise, *sine ira et studio*, quon meaopinione ne sempre facis Berger, Aymonier, Waringhien ed altri, malgre l’importo di lia deskovri. Ica studiuro ne vizas nek povas traktar tal desfacil e multa-faceta questiono. En ica texto, do, pro nura praktikal motivi, me konsideros Couturat kom kunautoro di Ido, quankam il judikis ta qualifiko, aplikita i.a. da Bourlet, kom «kalumnio»)[17]. Me agos lo ne nur pro ke il esas l’autoro dil konocata *Etude sur la Dérivation en Esperanto* (1907) — un del pilastri, se ne la precipua, dil konstrukteso di Ido — e kunlaboris en la vorto-libri editita dal Delegitaro en 1908 (quale il ipsa emfazis en sua refuto a Bourlet),[18] ma anke e mem precipue pro

[16] Juste 1973: vii.
[17] Couturat 1912c: 249.
[18] «Me esas l’autoro di *Studio pri la derivado en Esp.*, disdonita en agosto 1907 a la precipua Esperantisti. L’autoro di la projeto di Esp. reformita ºsubskribita *Ido* e prizentita, ye la 15 oktobro 1907,

ke il esis la guidanto dil diskuti, explori e decidi per qui la projeto Ido elaboresis e divenis kompleta linguo inter 1908 e 1914.

Louis Couturat en 1910.

L. L. Zamenhof en 1910.

Kad en sua linguifala laboro Couturat, qua konoceskis Esperanto en 1900,[19] guidis su per la sama principi kam Zamenhof? Nu, to apene esus posibla, nam la du autori grave interdiferas koncernante familial etoso, kultural atmosfero, habiteyo, universitatal edukeso, kustumi e mem entrateno. Exemple, kontre ke Zamenhof havis ok frati (lua juniora fratino

a la Komitato di la *Delegitaro*, esas bone konocata da omni. Il povis inspiresar, quale irg altru, da la teorii e propozi kontenata en mea *Studio pri la derivado*. Ta projeton la Komitato adoptis e proprigis a su, impozante ad ol kelka modifiki.

»Kom membro di la konstanta Komisitaro di la *Delegitaro*, me kunlaboris a la vortolibri di la *Linguo internaciona di la Delegitaro*, qua recevis pose la nomo *Ido* (julio 1909)» (Couturat 1912c: 249-250).

[19] En Franca-lingua letro al Britaniana matematikisto e filozofo Bertrand Russell (1872–1970), skribita ye 1900-11-05, Couturat ya informis ke «Dum vakancar me studiis du sistemi, *Esperanto* e *Langue Bleue*. Semblas a me ke la unesma esas klare supera e marveloze facila» (*«J'ai étudié pendant les vacances deux systèmes, l'Esperanto et la Langue Bleue. Le premier me paraît bien supérieur, et d'une merveilleuse facilité»*; vd. Schmid 2001: 204).

mem nomesis Ida!), recevis tri filii, habitis oriental Europa, divenis okulisto e nultempe sequis universitatal kariero, Couturat, unika filio[20] di pekunioza genitori e mariajata kun kuzino,[21] ne recevis filii, habitis Paris, esis duopla doktoro, pri filozofio e matematiko, kompozis du doktorala diserturi, un en la Latina,[22] dedikita a sua patro (*patri meo*), altra, tre dika, en la Franca,[23] ambi sucesoze defensita en la sama yaro e dio,[24] esis

---

[20] Benaerts 1915: 3.

[21] «En aprilo 1896 il spozigis kuzino, qua esis por lu la devota kompano quan me de longe deziris por tal eminento» (*«En avril 1896, il épousait une cousine qui fut pour lui la compagne dévouée que je souhaitais depuis longtemps pour cette nature d'élite»*; Benaerts 1915: 10). Elua kompleta nomo esis Marie Joséphine Racine (1874–1951) (vd. Luciano/Roero 2005: 227).

[22] *De Platonicis mythis. Thesim Facultati Litterarum Parisiensi proponebat Ludovicus Couturat, Scolae Normalis olim alumnus*. Parisiis. Edebat Felix Alcan Bibliopola, via dicta Boulevard Saint-Germain, 108. M DCCC XCVI. Columbariis. Ex typis Pauli Brodard.
La titulo di ca verko esas ulfoye (exemple: Benaerts 1915: 10; Beaufront 1923: 5) misprizentata quale *De mythis Platonicis*, vice la korekta *De Platonicis mythis*.

[23] *De l'Infini mathématique*. Paris: Alcan 1896. xxiv, 668 p. En Franca-lingua letro al Italiana matematikisto ed interlinguisto Giuseppe Peano (1858–1932), skribita ye 1896-10-30, Couturat asertis ke «ol esas filozofiala diserturo qua vizas informar la filozofi pri la recenta matematikal teorii» (*«c'est une thèse de philosophie, destinée à mettre les philosophes au courant des théories récentes en Mathématiques»*; vd. Luciano/Roero 2005: 3).

[24] Ye la 12ma di aprilo 1896 (vd. Benaerts 1915: 10).

profesoro en plura universitati e, kontraste a Zamenhof, nultempe mustis baraktar por entratenar su.[25] Zamenhof domajis sua saneso per obstina fumado,[26] kontre ke Couturat esis antitabakisto, quon montras exemple lua artiklo *Veneneso di la tabako*, en qua il asertas i.a. ke «omna pruvi pri la nociveso di la tabako impedos nulu absorbar ta veneno; tante forta esas ta stupida e °nauziganta kustumo, pruntita

Sur la fotografuro ulu acendas sigareto a Zamenhof lor Esperanto-renkontro en Frankfurt (1906).

---

[25] En Franca-lingua letro a Russell (1898-05-04) Couturat konfirmis ke il mem pagis la imprim-kusti di sua diserturo (vd. Schmid 2001: 50). Quankam il ne precizigis ka koncernesas lua diserturo Latina o la Franca-lingua, maxim probable vizesas olca, qua esas 692-pagina. Pose il publikigis «propraspense» la 80 numeri di *Progreso*, «ed qui singla es dika broshuro» (Juste 1998: 16). Quala kontrasto a Zamenhof, qua, segun informo da lua fratulo Leon, dum du yari vane serchadis editisto e, ne trovinte, «sucesis pruntar kelka pekunio ed editar ipse sua unesma libro» (*«sukcesis ricevi prunte kelkan sumon da mono kaj eldoni mem sian unuan libron»*; vd. pvz 1987: 31), quankam ol esis nur 40-pagina!

[26] Lua filiulo Adam naracis ke «Il multe fumis» (*«Li multe fumis»*) e mem «tote ne povis laborar sen fumado» (*«tute ne povis labori sen fumado»*; vd. pvz 1987: 67-68), quon konstatis i.a. lua bonevulo Max Levite: «Dum sua laboro il multege fumis e promenadis en la chambro, murmurante e kantante popul-melodii» (*«Dum sia laboro li multege fumis kaj promenadis en la ĉambro, murmurante kaj kantante popolajn melodiojn»*; vd. pvz 1987: 88). Segun N. Z. Maimon, en letro ad Itô Kanzi (1974-08-27), la patro di Zamenhof

de la sovaji di ºAmeriko».[27] Tamen la du interlinguisti havis anke komuna traiti. Ambi esis laborema, talentoza, entuziasmoza, altruista, esforcema e sincera. Ambi pasionoze konsakris su al questiono pri endukto di neutra linguo internaciona e sencese laboris por ol. Ka anke poezio pleis rolo en la vivo di Couturat?

Nu, danke la valoroza atesto[28] dal Franca historiisto Louis Benaerts (1868–1941), qua naskis en la sama yaro kam Couturat ed esis dufoye lua samskolano — en liceo Condorcet ed en École normale supérieure —, ni savas ke, en 1890, kande ambi preparis su por la agregala exameno, Couturat kustumis gayigar la etoso

---

«esis granda fumero. De ilta il aquiris ta kustumo» (*«estis granda fumanto. De li li akiris tiun kutimon»*; vd. pvz 1982: 18). On ne obliviez ke en la magra radikaro dil t.n. *Unua Libro* ne mankas la radiki *cigar* e *cigared* (vd. pvz 1981: 8)...

[27] Couturat 1912d: 272. Pri la atitudo di Zamenhof koncernante alkoholaji me trovis nur la opiniono da Maimon, qua, en letro ad Itô Kanzi (1974-10-28), prie questionate da sua korespondanto, respondis ke «Esas certa ke Ludwik ne drinkis alkoholaji. Judi generale ne multe drinkas. Se li drinkas — lor religiala riti — esas kelka vino» (*«Estas certe, ke Ludoviko ne trinkis alkoholaĵojn. Judoj ĝenerale ne multe trinkas. Se ili trinkas — ĉe religiaj ritoj, estas iom da vino»*; vd. pvz 1982: 18). Couturat segun semblo esis anke abstenero, nam en recensuro pri la unesma numero di la triesma yaralo di *Idealisto* (1912) il yene komentis la artiklo *Pro quo vu ne volas?*, tradukita da A. den Hengst: «texto perfekta e frapanta di ºpropagado kontre alkoholo e tabako: on ne povas plu forte piktar la foleso di la homi, qui savas, ke to esas veneni, e tamen konsumadas li» (Couturat 1912e: 512-513).

[28] vd. Benaerts 1915: 3–6.

Afisho pri *La Marche à l'étoile* (c. 1890).

di lia studento-chambro (*turne*) per deklamar poemi da la Latina poeto Horatius e soneti da José-Maria de Heredia (1842–1905), Franca-lingua poeto de Kubana origino, e per kantar expresoza rimi de *La Marche à l'étoile*, teatrajo pri l'atraktiveso dil stelo di Bethlehem, kompozita dal Franca muzikisto Georges Fragerolle (1855–1920), olqua unesme pleesis en 1890 en la Parisana kabareto Chat Noir e pose divenis tre populara (ol pleeis 500-foye en diversa loki!). Segun la sama atesto, ni savas anke ke Couturat esis fervoroza lektero dil Greka filozofo Pláton e di la Latina filozofa poeto Lukretius, pri qui il «volunte repetis»[29] yena versi dal Franca poeto Sully-Prudhomme (1839–1907), qua recevis Nobel-premio en 1901:

Me volunte populizus panteono
Per maxim ecelanta mortivi homa!
Me priz la gracio Grek, lo forta di Roma,
Me portus Lukretius dextre di Platono.[30]

---

[29] Benaerts 1915: 6.

[30] Mea tradukuro di: *«Que je puisse à mon gré peupler un panthéon / Des plus grands immortels nés de la race humaine ! J'aime la*

Benaerts informas ni pri altra hobio di Couturat: desegn-arto. Lua amiko ya frequentis desegno-kursi dal Franca piktisto Louis Héctor Leroux (1829–1900), naskinta en Verdun (la sama urbo ube, pos kelka yari, fondesos la unesma literaturala Ido-revuo!). Il piktis sur la muri di lia studento-chambro la muzi di filozofio, poezio, gramatiko e historio o krayone facis desegnuro, «ek lineo sempre harmonioza»,[31] por la programo di festo o revuo. Remarkinte lua talento por desegno, Georges Perrot (1832–1914), Franca arkeologo e helenisto, e direktero di École normale inter 1888 e 1902, invitis il vizitar la muzeo Louvre e kopiar plura objekti. Ta desegnuri aparis pose en la 5-ma volumo di kolosatra arto-historiala verko, di qua Perrot ipsa esas kunautoro.[32]

Un del desegnuri da Couturat (c. 1890).

---

grâce attique et la force romaine, / Je porterai Lucrèce à droite de Platon» (*Poèmes. L'Art ; Prologue*).

[31] *«d'une ligne toujours harmonieuse»* (Lalande 1915: 21).

[32] *Histoire de l'art dans l'antiquité: Égypte, Assyrie, Phénicie, Judee, Asie Mineure, Perse, Grèce, Étrurie, Rome*. Par Georges Perrot (1832–1914) et Charles Chipiez (1835–1901). Tome V: Perse, Phrygie, Lydie et Carie, Lycie. Paris: Hachette 1890. 928 p.
En la 5-ma tomo aparas 8 desegnuri da Couturat: n-ri 522 (p. 868), 523 (p. 868), 524 (p. 869), 525 (p. 869), 526 (p. 870), 527 (p. 871), 528 (p. 871), 529 (p. 872).

Nek arto nek poezio esis do stranjera a Couturat. Kad il transprenis ta dileti al nova lingual projeto, qua pose divenis stabila linguo? Nu, segun semblo ulo eventis inter la studento-periodo e l'adult-evo dil filozofa matematikisto, nam en 1907 Couturat, komentante la verso *«Levos la kapon mi kun fiero»*, quan il renkontrabis en la poemo *Al la fratoj*, da Zamenhof ipsa, en *Fundamenta Krestomatio*, reprochis tala uzo di *fiero*, vice *fiereco*, ed avertis ke, quankam koncernesas poemo, «la sama misuzo esas tre ofta en prozo. Cetere, esas tre desoportuna prizentar poeziaji kom modeli pri stilo en krestomatio, nam on koaktesas kompozar li tro libere o mem uzar "licenci" relate gramatiko, sintaxo e derivado».[33] Samyare il asertis pluse ke «La L.I. devos povar esar utila: unesme, ad omnasorta *ciencozi*, vorto per qua on aludas filozofi, yuristi, mediki, injeniori, historiisti, eruditi, rezume, omna homi instruktita; duesme, ad industriisti e

---

[33] «le même abus est très fréquent en prose. A ce propos, il est très fâcheux de donner des poésies comme modèles de style dans une chrestomathie, car on y est forcément amené à prendre des libertés et même des " licences " avec la grammaire, la syntaxe et la dérivation» (Couturat 1907b. 38). La supera tradukuro esas mea, ma existas alta versiono, plu vortopa, da Couturat ipsa (1910d: 44): «la sama misuzo esas tre frequa en prozo. Okazione, esas tre °malbona prizentar poeziaji quale modeli di stilo en krestomatio, nam on esas forcata prenar en li ula liberesi e mem " licenci " relate la gramatiko, la sintaxo e la derivado».

komercisti; triesme, a voyajeri e turisti».[34] Ho ve! Nula menciono pri artisti e literaturisti! Tala deskripto pri la skopo-publiko di la L.I., cetere, plene kongruas kun la deklaro dal Germana-Baltika kemiisto e filozofo Wilhelm Ostwald (1853–1932), membro dil Delegitaro e posa Nobel-laureato pri kemio (1909), quan Couturat citis en la unesma numero di *Progreso*, aparinta en marto di 1908, e segun qua la konstrukteso di la L.I esas «ne fantaziuro, ma problemo ciencal e teknikal».[35] Ciencal e teknikal, do ne artal...

---

[34] *«La L. I. devra pouvoir servir : 1º aux savants de tout ordre, en comprenant sous ce terme les philosophes, les juristes, les médecins, les ingénieurs, les historiens, les érudits, bref, tous les hommes d'étude ; 2º aux industriels et aux commerçants ; 3º aux voyageurs et aux touristes»* (Couturat 1907a: 5).

[35] *«ne fantaziaĵo, sed problemo scienca kaj teknika»* (vd. Couturat 1908a: 2). En la unesma numero di *Progreso*, preske omna texti kompozesis en Esperanto klasika, quan Couturat nomizis EP («Esperanto Primitiva»), kontraste al nova linguo, quan il nomizis ES («Esperanto Simpligita»). En la sequanta numeri la quanto de texti en EP gradope diminutis, dum ke samgrade augmentis la quanto de texti en ES. De pos la triesma numero (mayo di 1908) Couturat komencis markizar per * la titulo di omna texti en EP od en altra linguo o linguala projeto kam ES.

Semblas do ke, en la komenco, la linguifado da Couturat havis skopo precipue utilista, quankam pose, dum la sepyara periodo de elaborado e perfektigado di la linguo, dum qua il devis kunlaborar kun diversa specalisti ed atencar, ponderar e judikar lia diverganta opinioni, ol developesis vers skopo plu ampla e plu nuancoza, qua ne indijis anke social elemento sempre plu forteskanta, quo instigis la Suisa filozofo Arnold Reymond (1874–1958) deskriptar ol kelke altre, asertante en lua nekrologo ke per institucar e divulgar Ido «il deziris ne nur kunlaborar en verko humanal ma anke kolektar materiaro kun la skopo fixigar la logiko di la linguo».[36]

Arnold Reymond, Suisa filozofo qua kompozis nekrologo pri Couturat.

Sua frua antipation kontre literaturo — e precipue kontre poezio — en la L.I. Couturat explicite expresis meze di julio di 1908, en yena recensuro pri du numeri di *Deutsche Revue* (dec. 1907; mayo 1908): «On vidas, ke nulo nocas plu ad Esperanto avan l'okuli di la literaturisti, kam ºsa pretendi a literaturo, a

[36] *«il désirait non seulement collaborer à une œuvre humanitaire mais aussi réunir des matériaux en vue de fixer la logique du langage»* (Reymond 1915: 17).

poezio, a perfekta tradukado di la chefverki literaturala di omna lingui. Mem se ca pretendi esus justa (e li esas, segun ni, adminime exajerita e multe tro frua), li povas nur repulsar e shokar la ciencisti, quin on volas konquestar. [...] La skopo praktikal, quan ni vizas, esas linguo *helpanta* por la cienci, la komerco e la voyaji [...]. Per co on vidas, quante ºmalsaja esas la ºmax multa Esperantisti, qui pulsas la "kara linguo" ad la literaturala aplikado, qua esas ºtute neutila, e mem ºmalutila, pro la ºmalproporciono inter la skopo e la moyeni, qua forcas la "autori" tormentar e koruptar la linguo por ke ol povez "rivalesar" (!) kun neimitebla (o neimitinda) modeli.»[37] Couturat sentis mem la neceseso citar, en infra noto, ek letro da Germana linguisto, en qua ilca dicas: «Se esas vera, ke en la proxima Esperantistal kongreso devas esar ºriprezentata *Ifigenio* da Göthe en Esperanto, co aparas a me quale monstrajo.»[38] Pos nur un monato, en recensuro pri *International Phrase-Book*, Couturat riprenas la sama ideo: «ta traduki di kelka nuntempal artikli o di kelka anunci hazarde

Emanuel Reicher (1849–1924), Germana aktoro e ceneyo-direktisto qua lor la 4-ma UK (Dresden, 1908) sucesoze encenigis e kom aktoro partoprenis la teatrajo *Ifigenio en Taŭrido* («Ifigenia en Tauris»).

[37] Couturat 1908b: 155.
[38] vd. Couturat 1908b: 155.

pruntita de jurnali pruvas multe plu kam literaturala traduki di *Hamlet*, di *Eneido* o di *Ifigenio*».[39]

Pos nur du monati, recensante la unesma numero di *Progresido, °duonmonata savigilo di la Grupo Verduna*, Couturat yene justifikis olua redaktero, la Franca oficiro Armand Populus:[40] «Pri la tro famoza "literaturo" Esperantista, S° POPULUS opinionas tre juste, ke esas certe utila facar traduki por montrar la kapablesi di la linguo e furnisar interesanta lektaji

---

[39] Couturat 1908c: 324. Tamen, kelka yari plu frue, kande il esis plu favoroza ad Esperanto, Couturat skribis, en la ja mencionita letro a Russell (1900-11-05), ke Esperanto «posibligas mem la traduko di literaturaji, quala *Hamlet*» (*«se prête même à la traduction des œuvres litéraires, comme* Hamlet»; vd. Schmid 2001: 205). Ta tradukuro da Zamenhof mencionesas dufoye anke en Couturat/Leau 1903: 327, 339, sen desfavoroza komento.

[40] Armand Populus, naskis ye 1867-01-28 en Coulange-la-Vineuse, soldateskis en 1887 e divenis lietnanto en 1895. Inter 1897 e 1907 il funcionis kom lietnanto en kazerno en Caen, ube il docis Esperanto. En 1907 il adheris al 151-ma regimento en Verdun e divenis kapitano ye 1907-06-23. Ye 1914-08-24 il partoprenis un del unesma batalii dil Unesma Mond-milito en Etain (Meuse), ube il grave vundesis. On mustis amputar lua sinistra kruro, ed il videble tante sufris pose ke artificala membro ne esis adaptebla. Il milit-servis dum 31 yari e 11 monati. Tre agema idisto til 1914, lua nomo segun semblo ne plus aparas en posmilita revui. Dato di transpaso nekonocata, ma existas letro skribita da lu ye 1938-07-02, kande il evis 71 yari. Me dankas s-ro Yves Nicolas pro omna informi inkluzita en ca noto, quin il sendis per privata e-postala mesajo ye 2018-01-27.

PROGRESIDO

Nuva adresaro dokumentizita

La redaktistaro di Progresido intencas komencar en la proxima Numero, la publikigo di adresaro dokumentizita por Idani. Pro to, ni pregas nia amiki resendar a Sro POPULUS, 21, Rue d'Anthouard, Verdun-sur-Meuse (France) la inkluzita bulteno kompletigita segun la yena modeli. L'enskribo esas senpaga por l'aboniti di Progresido. L'Idani ne abonita devos sendar samtempe Fr. 0.25 od un respondo-kupono. Li ricevos la folyo sur qua esos lia nomo.

N.-B. Skribar tre lekteble omna informi.

La publikigo di l'Adresaro komencos kun la No di Novembro sur aparta folyo e duros segun la nombro di l'adresi publikigota. Kande la nombro di la folyi esos suficanta, on kunigos oli en aparta tomo komprebla che MARCHAL, 6, Rue Beaurepaire, Verdun. Francio.

Por la sendo di la bulteni e di la mono on povas turnar su a Siori :

ESCUDER, 30 Compoamor, Castellon. Hispanio.
LUZANA, Biella-Italio.
BOUCHER, Barendstraat 38, den Haag-Hollande.
J.-W. BAXTER, 8, Longhurst Rd. Lewisham. London S. E.
P. ALBERG, Surbrunsgatan 37, Stokholm.
Anton WALTISBUHL, 36, Bahnhofstrasse Zurich.
Dro HERMANN, Mozartgasse 10, Graz, Autriche.
Louis ORSATTI. 1.536, Sansomstr. Philadelphia Pa. 21. U. S. A.
Jacques KŒRPERICH, Berchem, Luxemburg.
Wilhelm SCHWARZ, 8, Hamburger st. Hamburg 22.

qui resendos oli a Sro POPULUS.

Ta siori riprezentanti aceptas pago per Post-marki same kam la pago di l'aboni a Progresido qua kustas en singla lando Fr. 2.30. po sis monati, pagebla per post-marki di ta lando, a ta riprezentanti.

Imp.-Lib. Marchal. — Verdun

Reklamo pri *Progresido* en *Progreso* (2-ma tomo, marto 1909 – feb. 1910)

a l'adepti; ºsed ke la peno tradukar en Esp. verki di alta e ºmalfacila literaturo duktas fatale a tormentar e koruptar la linguo; to pruvesas da la ºmax recenta traduki da Dro Zamenhof, pri qui multi pensas tacite to, quon Sro Populus deklaras laute (un tre savanta Esperantisto dicis a ni, ke por komprenar "La Rabistoj" il ºdevis konsultar la germana texto da Schiller!)».[41]

Tamen la yaro 1909 reprezentas komencala jiro-punto en la marcho da Ido. La kontenajo di *Progresido* divenas sempre plu bunta: recensante olua 9-ma numero, aparinta en januaro, Couturat ya mencionas la rakonto *Dornrozetino*, «qua esas nur rezumo di la charmanta *Belino dormanta en bosko*, da Perrault, qua klozas nia *Unesma Lektolibro*».[42] Ica verko, qua plurfoye esabis anuncata en *Progreso*, e di qua la kovrilo portas la yaro 1908, aparis tamen erste meze di januaro di 1909.[43] En olua prefaco Couturat

[41] Couturat 1908d: 457.
[42] Couturat 1909b: 737.
[43] Segun anunco en *Progreso* I, p. 751.

explikas ke «Editante ca unesma lektolibro, ni nule havas la ridinda ºambicyo fondar ºnuva “literaturo” por ºnuva “populo”. Respondante a la deziro di l’amiki di la **Linguo internaciona**, ni simple deziras furnisar a li lektajo, quan ni penis selektar ºmax interesanta e ºmax ºagrabla». Pluse, il anuncas la edito di duesma lektolibro, qua «kontenos peci de plu alta e serioza literaturo, e pose altra lektolibri, kun kontenajo plu specala (ciencala, filozofiala, teknikala)». Per tala verki, segun Couturat, «nia linguo pruvos ºsa praktikal kapableso e ºsa progresiva adaptebleso ad omna skopi di linguo internaciona, inter qui cetere la literaturo esas la minim grava». Fine, Couturat previdas ke tale la linguo «aquiros gradoze la **vivo**, quan on konsideras ºmaljuste la ºmisteryoza privilejo di un sola artificala linguo».[44]

Koncernesas do plu nuancoza atitudo di Couturat: literaturo povas ya esar utila por vivigar la linguo, ma ol esez gradoza, segunskopa, quaze didaktikale strukturizita, quaze obedianta a racionale elaborita e metodale aplikenda programo. Tamen la literatural vivo di Ido duris pulsar, e Couturat mustis adaptesar e facar koncesi. La martal numero di *Progresido* anuncis ya ke ol divenos monatal 20-pagina literaturala revuo, en qua on publikigos tradukuri, precipue popul-rakonti de diversa landi, e Couturat judikis lo kom «bonega ideo». Il dicis

[44] *Unesma lektolibro*. Paris: Delagrave 1908. 112 p.; p. 3.

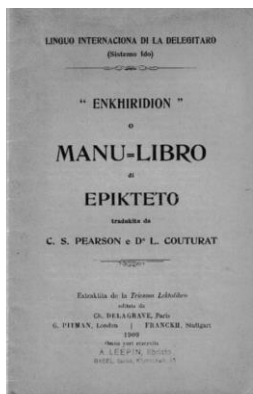
pluse ke «Ni varme rekomendas ta revuo a nia amiki. Lia ºmax granda bezono esas interesanta lektaji. Nia *Lektolibri* ne suficas a lia "apetito"; e *Progreso* esas tante plena de teknikala artikli e linguala diskuti, ke ol nule povas donar irga loko a literaturaji. Esas do tre oportuna e necesa, ke apud ol aparez literaturala revuo, kun interesanta od amuzanta kontenajo, quale promisas esor *Progresido*».[45] Yen do grava konfeso, qua markizas evoluciono en l'atitudo di Couturat: *Progreso* ne kontenabis literaturaji ne pro manko di intereso od utileso ma nur pro manko di spaco!

Tamen la koncesi da Couturat duris exkluzar poezio. Kande pasabis nur un monato pos la supera entuziasmoza deklaro, il ya skribis, recensante la martala numero di *Germana Ilisto*[46] ed aparte olua artiklo *L' internaciona linguo e la poezio*:

---

[45] Couturat 1909c: 121.

[46] La nomo *Ido* por la nova linguo nultempe obtenis unanima konsento. Pro to, ja de la komenco, e mem til nun, on propozis plura nomi remplasiva. Un de li, longe populara, e sur qua fondesis la nomo di ca revuo, esis *Ilo* (ek ***I**nternaciona **L**inguo*).

LINGUO INTERNACIONA DI LA DELEGITARO
(Sistemo Ido)

" ENKHIRIDION "
o
MANU-LIBRO
di
EPIKTETO
tradukita da
C. S. PEARSON e Dr L. COUTURAT

Ch. DELAGRAVE, Paris
G. PITMAN, London | FRANCKH, Stuttgart
1909
A. LEEPIN

La chefverko da Epíktetos esis l'unika libro-forma literatural aventuro da Couturat. Lua Ido-tradukuro publikigesis ja en 1909, kontre ke en Esperanto ol aparis erste en 2005, tradukita da Gerrit Berveling (che Fonto, en Brazilia).

«Quante ºmin on uzos la LI. por poezio, tante plu bona esos por la LI.!»[47] Pluse, recensante la aprilo-numero di *La Mondlinguisto*, il facis anke yena averto: «Ni insiste ºmalkonsilas a nia samideani kompozar e precipue publikigar poeziaji, nam tala verketi esas plu ºmalutila kam utila a nia linguo ed a nia ideo. La tradukado per versi esas extreme ºmalfacila ed obligas facar nekorektaji, qui domajas la linguo».[48] Tala reprocho certe konsequas de ke la mencionita revuo "audacis" imprimar original poemo en Ido, versimile la unesma en la historio di la linguo!

Lore, cetere, Couturat ipsa, kun la helpo da C.S. Pearson, facis unesma (ed unika!) inkurso en la literaturala feldo di Ido. La sama numero di *Progreso* anuncis ya la aparo di lua tradukuro *Enkhiridion o Manu-libro di Epikteto*, qua, segun il, «furnisas bela pruvo di la flexebleso di nia linguo, nam ol permisis tradukar tre fidele la greka texto (tre ºmalfacila pro ºsa lakonikeso) multe plu exakte kam irga moderna linguo».[49]

---

[47] Couturat 1909d: 187.
[48] Couturat 1909d: 188.
[49] Couturat 1909e: 191.

Meze di 1909, recensante la mayala numero di *Internaciona Socialisto*, il mencionas anke, sen desfavoroza komento, la teatrajo «*Hamlet* (la famoza monologo: “Esar o ne esar...”) tradukita da Dº O. LIESCHE».[50] Do anke poezio nun darfas aparar en Ido... se tradukita. Fine dil sama yaro, recensante la 7-ma numero di *Idano* (nova nomo di *Germana Ilisto*), il unesmafoye enuncas laudo pri versal tradukuro en Ido: «*Apud la Weser* (ºkanzono kantita da Sº Beiche en Cöthen). La traduko esas tre korekta: rara qualeso en versala traduko!».[51]

Tamen originala poezio duras restar stranjera a la rekomendi e laudi da Couturat. En la decembrala numero di *Progreso*, «por distraktar» la lekteri, il mem riimprimis yena Esperantala himno, «quan la “fideluloj” kantas por varmigar sua entuziasmo», segun la ario *Adeste fideles*:

1. *Ni restu fidelaj*
   Al la Fundamento;
   Por nia kara lingvo staru ni!
   Esperantistoj
   Kune kun ni jhuru:
   *La lingvon ni konserv*u *(3-foje).*
   Vivu ghi!

---

[50] Couturat 1909f: 306.
[51] Couturat 1909g: 566.

2. *Jen, forta voko*
Iras tra la mondo
Al ghi respondu ni kun ghoja kri';
La nuna devo
Estas fideleco
La lingvon k.c.

3. *La shanghemulojn*
Ni nultempe timas
Ilin forlasu a la Anarhhi';
Unuigitaj
Iros ni antauen
*La lingvon ni konservo*s *(3-foje)*
Vivu ghi![52]

---

[52] Me ne sucesis lokizar la fonto di ca himno, quan Juste (1978: iii) klasikifis kom «kakofonioz ed absurda». Probable ol aparis en nekonocata revuo od en klubal buletino. Yen Ido-tradukuro: «Ni restez fidela / A la Fundamento; / Por nia kara linguo stacez ni! / Esperantisti / Ensemble kun ni jurez: La linguon ni konserv*ez* (3-foye) / Ol vivez! / Yen ke forta voko / Iras tra la mondo / Kun joy-klamo ni ad ol respondez; / La nuna devo / Esas fideleso / La linguon e t.p. / La chanjemin / Ni nultempe timas / Livez li en Anarkio; / Unionita / Adavane iros ni / La linguon ni konserv*os* (3-foye) / Ol vivez!».

La himnon sequas yena sarkasma komento da Couturat: «Simile a l’ebria Hiloto che l’antiqua Spartani, ta himno di la fideleso servez quale avertilo e pavorigilo a ti, qui esus tentata versifar en Ido!».[53] Malgre la averti da Couturat, ne cesis che la lora idisti, segun semblo, la tendenco publikigar versi, nam en 1910, en la martala numero di *Progresido*, aparis, sub la titulo *Sat versi!*, yena «avizo di la Redaktistaro, ke ol de nun aceptos nula poeziaji»...[54]

Spartano montranta ebria hiloto a sua filii, segun pikturo (1900) dal Franca artisto Fernand Sabatté (1874–1940). La hiloti esis ulsorta sklavi statal en antiqua Sparta. Segun la Greka historiisto Ploútarkhos (c. 45 – c. 125), Spartani koaktis hiloti drinkar pura vino til ebriesko e duktis li a publika hali, por averte montrar al yunaro quale ebrii kondutas. Pura vino lore judikesis kom danjeroza, pro to on ordinare drinkis ol dilutita en aquo.

Nu, samyare, en julio, *Progreso*, ja en sua numero 29-ma, unesmafoye publikigas texto qua esas klasifikebla kom literaturajo, quankam olua bazala temo ankore esas lingual:

[53] Couturat 1909h: 624.
[54] Couturat 1910a: 117.

Stranja sonjo, dal Dana linguisto Otto Jespersen (1860–1943), satira rakonto pri kripligo di internaciona radiki.

Ankore en 1910, ma en oktobro, recensante la verko *Laika Deoservo*, kolekturo de kantiki en Ido, tradukita da H. Krenn, Couturat reprochas la «ecesa trouzo di l'eliziono, ne nur en l'adjektivi, ma en omnaspeca vorti», adjuntas, ke «to esas la kustumal moyeno di l'Esperantista "poeti" por versifar» e finas per yena averto: «ica verketo nur konfirmas nia generala opiniono: on ne devas aplikar la L.I. a la poezio, nam on esas tale duktata a "licenci", qui fatale koruptus ol. Ni lasez ad Esperanto l'akrobataji di la poeti, qui dansas "sur un kordo"».[55]

Abram Kofman (1865–1924?), Juda ekritisto naskinta en Rusia, vervoza poeto e bel-stila prozisto, qua transiris de Esperanto ad Ido e pose ad Occidental. (fotografuro de 1906)

Un monato plu tarde, Couturat informis la lekteri di *Progreso* pri importanta artiklo da Kofman, titulizita *La literaturo en Ido*, aparinta en la septembrala numero di *La Belga Sonorilo*, en qua la konocata interlinguisto asertis i.a., ke «Nia linguo, per °sa konstanta °devlopo, divenas sempre plu richa, do sempre plu apta a literatural uzado. Ol povas anke krear multa expresuri, qui mankas a nia nacionala lingui. Nia linguo havos necese sua literaturo, vole nevole». Couturat divulgas anke,

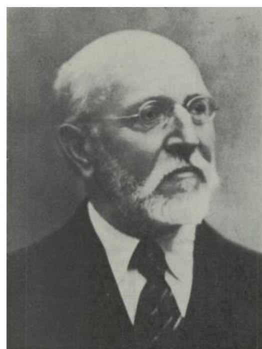
[55] Couturat 1910b: 439–440.

versimile asentante ol, la respondo dal Belga oficiro Charles Lemaire (1863–1926), aparinta en la mencionita revuo: «Ni nule “ºmalprizas” la literaturo; ni dicas nur, ke la L.I. ne ja esas matura por la literaturo. On devas exercar su en ol, ed exercar ol ipsa longe, por manuagar ol perfekte. ºSa chefa qualesi esas nun la klareso e precizeso: per ta qualesi ecelos future la literaturo internaciona. Ma por to, oportas ke singlu forjetez ºsa nacional idiotismi ed aquirez stilo vere internaciona. Ni ne devas atentar la maestro-verki di nia literaturi: ni devas preparar, pokope e nerapide, ºnuva speco di literaturo».[56] Do lore ne nur Couturat esis rezervema pri literatural agado en Ido...

Tamen en agosto di 1911, konciante ke la precipua lingual questioni esas solvita e sentante ke la desaparo di *Progresido* en 1910 lasis pleniginda vakuajo, Couturat rezolvas atencar la plendi da lekteri kontre la tro multa spaco konsakrata a lingual diskuti en *Progreso* ed anuncas, ke «de nun [...] ni insertos artikli pri omnaspeca temi, se nur li esos bone redaktita, serioza ed interesiva por la maxim multa lektanti [...]. Ni aceptos mem pure literaturala peci (precipue traduki de bona autori), ma nula poeziajo, segun nia konstanta regulo, ofte justifikita».[57]

[56] vd. Couturat 1910c: 516.
[57] Couturat 1911a: 323.

Tanta averti kontre versifado en Ido segun semblo komencis efikar, nam recensante la 12-ma numero di *Idealisto,* aparinta en junio di 1911, Couturat yene komentas la poemo *Rospo*: «ºrigretinde on omisis la nomo di l'autoro e di la tradukinto di ca belega peco: l'autoro esas VICTOR HUGO. La tradukinto donas tre laudinda exemplo, uzinte prozo, e ne versi, por tradukar ta poemo».[58] Kelka monati plu tarde, en recensuro di numero di *La Langue Auxiliaire* aparinta en decembro di 1911, e mencioninte olua artiklo *Pri la poezio en Ido,* da H. Devannes, Couturat citas yena «saja konsili» da L. de Beaufront ek la sama revuo: «L' Idisti lasez la muzi en profunda dormado, kande li ne esas vere kapabla facar aceptinda versi en sua propra linguo... Ni anke e super omno konsilas, ne profanacar en versi la maestrala verki di nia lingui».[59]

Louis de Beaufront (1855–1935) pos la morto di Couturat (1914) mildigis sua rezistemeso kontre originala Ido-poezio e mem "kulpis" kelka Ido-poemi...

Nu, malgre la anunco da Couturat en agosto di 1911, nur en novembro, en la 45-ma numero, quaze timide, aparis en *Progreso* la unesma artiklo nelingual e neteknikal, da L. de Pfaundler, sub la titulo *Pri la ludi generale e pri la ludo Go*

[58] Couturat 1911b: 493.
[59] vd. Couturat 1912a: 728.

specale (p. 508–510). Tamen la 48-ma numero, aparinta en februaro di 1912, ja esas plena de tal artikli, preske omni tradukita: *Hemo por infirma infanti*, tradukita da W. J. Phoebus (p. 694–697), *L'observatorio di monto Wilson* (p. 698–699), *La rara teri* (p. 699–701), *Origino di la terpomo* (p. 702), omni tradukita da L. Couturat, *Shakespeare e shokanta vorti* (p. 703–704), da J. L. Moore, *Pri esar tro serioza* (p. 704–705), da Rudyard Kipling, tradukita da L. de Guesnet. En la sequanta numero (marto di 1912), la nombron de pagini konsakrata nur a lingual questioni (12) ja klare superiras la quanto de pagini kun literaturala texti ed artikli pri generala temi (23), inter qui ecelas 9-pagina originala kontributajo da Ignaz Hermann, sub la titulo *Protekto di l' infanti kontre tuberkloso* (p. 1–9), e tala tendenco ne haltos til la fino dil unesma periodo di *Progreso* (1914).

Tamen Couturat kaptis omna okazioni por insistar pri sua opiniono pri poezial tradukado en Ido. Recensante la triesma numero di *Laboro* (bilingua revuo editata en Madrid inter 1911 e 1914), il yene komentas la tradukita poemo *La tri rozi*, dal Franca poeto, dramatifisto e romanisto François Coppée (1842–1908): «ni konsilas generale abstenar de tala probi di tradukar versi per versi: on koaktesas uzar multa elizioni *ne-permisata*,

qui povas nur skandalar la novici ed erorigar la adepti. Ante o vice kultivar la poezio, on kultivez maxim pura e korekta Ido!»[60]

Heinrich Heine (1797–1856) esis inter la unesma poeti tradukita en Esperanto — da Zamenhof en Lingvo Universala (1881) ed en la *Dua Libro* (1888) e da E. de Wahl en *La Esperantisto* (1889) — e la unesma poeto tradukita en *Progreso* (1912).

Fine di 1912, ulo extraordinara eventas: en la original artiklo *Abbazia, perlo dil Adriatiko*, da Ignaz Hermann, aparas Ido-tradukuro di 18-versa poemo dal famoza Germana poeto ed esayisto Heinrich Heine.[61] Yen ke poezio tandem nestifas en *Progreso*! Tamen, en la sama numero, per ped-noto sub *La lasta voyajo di Ulises*, ek *Inferno* da Dante (XXVI, 90–143), en prozal tradukuro da H. L. Koopman, Couturat explikas ke «Quankam ni ne rekomendas nek prizas la traduki di poeziala verki, pro motivi ja ofte expozita, ni insertas eceptale ca peco, e konsilas a nia lekteri komparar ol a l' originala texto, por konstatar, quante fidela ed exakta esas la traduko. Ico pruvos, ke, se ni repulsas la literatural e poeziala apliki di nia linguo, la motivo nule esas la nekapableso di la linguo ipsa».[62]

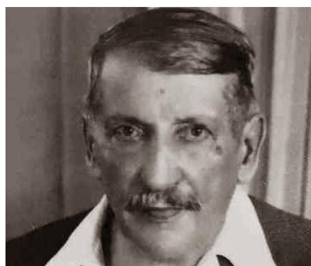
[60] Couturat 1912b: 48.
[61] Hermann 1912: 547–548.
[62] vd. Koopman 1912: 554

Ja en 1913, recensante la triesma numero dil triesma yaralo di *Idealisto*, Couturat plendas ke la revuo «esas icafoye inundita per poeziaji da kelka eminenta samideani. To esas regretinda simptomo, nam to esas oblivio di la chefa ed esencala skopo di la L.I. *helpanta*». Couturat quik citas l'autori di ta tradukuri, qui sentis la bezono justifikar sua audaco («quankam ni devas aplikar e developar nia linguo en la domeno di la cienco e di la praktikala vivo prefere kam kompozar poeziaji...»; «Me savas, ke la L. I. esas prefere destinata por la cienco, komerco e tekniko, e ke ol esas la linguo dil intelekto e ne la linguo di la kordio e sentimento, e ne povas servar la poezio») e questionas «Bone! ma lore pro quo versifar en Ido? [...] On alegas, ke la L. I. devas tradukar literaturaji e mem poeziaji. Yes! ma tradukez li *en prozo*, tale vi min multe "trahizos" li. Reflektez, ke *en nula linguo* on povas tradukar *versi per versi*: qua tolerus o mem imaginus tradukar Victor Hugo en angla o germana versi? En omna poeziajo la formo esas neseparebla de la materio, ol esas "ºnetuchebla": on devas saciesar per tradukar la materio, t.e. la nuda senco, e pro to en omna lingui on tradukas poemi en prozo. Mala moyeno, ma sola moyeno transmisar adminime la penso!»[63]

[63] Couturat 1913a: 706.

Couturat faliis nula okaziono reprimandar la versiferi, quin tamen, segun semblo, ne despersuadis lua konstanta averti. Ja meze di 1913, exemple, recensante la februarala numero di *La langue auxiliaire*, il yene komentas la artiklo *Kelka remarki pri la poezio en Ido*, da H. Devannes: «on devas ante omno obediar la gramatiko, ex. ne facar arbitrie elizioni nepermisita (en la substantivi)».[64]

Tamen Couturat ne sempre esis tante severa pri poezial traduki. Exemple, fine di 1913, recensante la oktobrala numero di *Anuncilo di l'U.S.I.* (t.e. Uniono Sacerdotal Idista), il yene komentis la biblala poemo *Yob*, tradukita da L. de Beaufront del Hebrea: «tradukuro extreme interesanta, qua riproduktas admirinde la koloro e saporo dil originalo».[65] Ja en 1914, en recensuro pri plura numeri di *Correio do Povo*, Portugalana-lingua jurnalo ankore editata en Porto Alegre (Brazilia), en qua aparis longa serio de artikli «pri e por Ido», kompozita dal Cheko F. V. Lorenz, qua habiteskis Brazilia

Francisco Valdomiro Lorenz (1872–1957), Ido-pioniro en Brazilia, esis extraordinara poligloto, poligrafo e polimatiozo e multa-talenta homo (agro-kultivisto, tradukisto, lexikografo, docisto, interlinguisto, okultisto, spiritalisto e mediumo).

64 Couturat 1913b: 257.

65 Couturat 1913c: 554. La poemo kontenas 52 versi, ed en sua tradukuro Beaufront facis nur 9 elizioni (3 che l'artiklo e 9 che adjektivi (vd. Beaufront 1924: 34–36).

en 1893,[66] Couturat, mencionante la numero editita ye la 31-ma di oktobro di 1913, informas ke «Por pruvar la harmonio e literaturala kapableso di nia linguo, l'autoro tradukis poeziajo: *Mea ok yari*. Quankam ni ne prizas tala exerci, ni devas agnoskar, ke ca peco esas plu bona kam la maxim multa produkturi dil Esp-tista "poeti"».[67] Pluse, Couturat mem adjuntis en ped-noto un del sep strofi de ta tradukuro! Yen ol:

---

[66] F. V. Lorenz esis unesme volapükisto, pose transiris ad Esperanto, pose ad Ido, dum kelka yari kelke zigzagis inter la du kuza lingui, dume inventis propra projeto (Mundial, 1930) e kunlaboris kun René de Saussure (1868–1943) por lua projeto Nov-Esperanto, e fine retrovenis a klasika Esperanto (vd. Mařík 1998: 187–188). Ye 1931-11-10, de Rio Grande do Sul, F. V. Lorenz sendis letro en Ido a S.I.B. (Societo Idista Braziliana), di qua me citas hike la tota kontenajo, nam ol esas rara dokumento apene konocata qua montras i.a. ke lua itinerario inter la diversa auxiliara lingui, same kam olta di Kofman, esis plu komplexa kam on ordinare supozas. Ol montras anke ke F. V. Lorenz itere interesesis pri Ido ante ke il retrovenis definitive ad Esperanto: «Estimata samideani! / Me recevis via cirkulero e me adheras la S.I.B. Me deziras recevar informi pri la nuna Ido-movado en la mondo. Me es la autoro dil unesma gramatiko e vortareto di Ido en Portugalana linguo, publikigita en 1913. Pose me livis Ido pro la ataki facita kontre Zamenhof, lore me experimentis diversa reformi e sistemi, nam me pensis ke Ido, livita da Jespersen ed altri, ne havus vivo-kapableso; lastayare me adheris a Nov-Esperanto; ma nun me agnoskas, ke Ido es plu facila, e se en ol on facas mikra chanjo, ol povos konsideresar kom la definitiva solvo dil problemo di la Linguo Internaciona. / Sincera saluti» (Lorenz 1932: 10).

[67] Couturat 1914a: 125.

Cielo di mea printempo,
Ho vi, dii dil yuneso!
La ridetoza dolceso
Ne plus retrovenos, ve!
Ne konocante chagreni,
Me havis joyi sen fino,
Men kisadis la fratino,
La matro karezis me.

Meze di 1914, recensante la aprilo-numero di *Die Weltsprache*, Couturat mencionas la poemo *Lo deala*, da Goethe, tradukita da O. Jespersen dedike a W. Ostwald, e komentas: «la tri nomi qui akompanas ica tradukuro (ne en versi) suficas por rekomendar ol ad omna Idisti».[68] Nu, me ne povis konsultar ita anciena revuo, ma fortunoze me havis aceso a plu recenta Ido-periodalo, qua en 1962 riimprimis ta tradukuro, ensemble kun Esperanto-tradukuro da Emilio Pfeffer, en paralela kolumni,[69] e tale me saveskis ke la tradukon di *Das*

Otto Jespersen (1860–1943), Dana linguisto, bele tradukis poemo da Goethe ad Ido (1914).

[68] Couturat 1914b: 309.
[69] vd. Jespersen 1914: 3–4.

Göttliche[70] Jespersen facis lor vizito da Ostwald en København, en februaro di 1914. Pluse me konstatis ke la tradukuro da Jespersen — bela, tre fidela e senrima (quale la originalo) — konsistas ya ek versi, ne nur pro sua imprimal aranjeso, ma anke pro sua poetikal konformeso, do me tote ne komprenas pro quo Couturat nomizis ol neversa. Yen paralele la originalo Germana e la Ido-tradukuro da Jespersen:

Edel sei der Mensch,	Nobla esez homo,
Hilfreich und gut!	helpema e bona.
Denn das allein	Nam to sole
Unterscheidet ihn	distingas lu
Von allen Wesen,	de omna enti
Die wir kennen.	konocata.
Heil den unbekannten	Respekto, saluto
Höhern Wesen,	a ta nekonocata sublimi
Die wir ahnen!	nur divinata!
Ihnen gleiche der Mensch!	Homo egalesez li;
Sein Beispiel lehr uns	per lua exemplo

[70] *Quoniam Esperanto indijas la pronomo *lo*, Pfeffer mistradukis *Das Göttliche* kom *La dieco*, quale se la titulo originala esus *Die Gottheit*...

Jene glauben.

Denn unfühlend
Ist die Natur:
Es leuchtet die Sonne
Über Bös und Gute,
Und dem Verbrecher
Glänzen wie dem Besten
Der Mond und die Sterne.

Wind und Ströme,
Donner und Hagel
Rauschen ihren Weg
Und ergreifen
Vorüber eilend
Einen um den andern.

Auch so das Glück
Tappt unter die Menge,
Faßt bald des Knaben
Lockige Unschuld,
Bald auch den kahlen
Schuldigen Scheitel.

ni fideskez a ti.

Nam ne-sentiva
esas naturo;
la suno ya lumas
sur mali e boni;
a kriminozi
ed a maxim boni
brilas luno e steli.

Venti, torenti,
tondro e grelo
preter-hastante
bruisas e sizas
tre rapide
unu pos altru.

Tale fortuno
hazarde kaptadas,
prenas lore infanto
lokloza, senkulpa,
lore la kalva
kulpoza oldo.

Nach ewigen, ehrnen,
Großen Gesetzen
Müssen wir alle
Unsreres Daseins
Kreise vollenden.

Nur allein der Mensch
Vermag das Unmögliche:
Er unterscheidet,
Wählet und richtet;
Er kann dem Augenblick
Dauer verleihen.

Er allein darf
Den Guten lohnen,
Den Bösen strafen,
Heilen und retten,
Alles Irrende, Schweifende
Nützlich verbinden.

Und wir verehren
Die Unsterblichen,

Segun eterna
fera legi
mustas ni omni
parkurar la cirklo
di nia vivo.

Sole la homo
atingas neposiblo:
lu distingas,
selektas, judikas;
lu sola durigas
la kurta momento.

Lu sola darfas
Premiizar la boni,
Punisar la mali,
Kuracar, salvar,
Kombinar utile
Omno vaganta.

E ni adoras
la ne-mortivi,

Als wären sie Menschen,	quale se li esus homi
Täten im großen,	e facus grande to
Was der Beste im kleinen	quon la maxim bono
Tut oder möchte.	facas e volas mikre.
Der edle Mensch	La nobla homo
Sei hilfreich und gut!	esez helpema e bona!
Unermüdet schaff er	senfatige kreez
Das Nützliche, Rechte,	utila, yusta kozi,
Sei uns ein Vorbild	lu esez modelo
Jener geahneten Wesen!	di ta divinati.

Apudpozeso dil du texti evidentigas ne nur la fideleso dil tradukuro dal Dana linguisto ma anke la extrema koncizeso di Ido: la tradukuro ya kontenas 166 vorti e 794 tipi, kontre ke la Germana originalo kontenas, rispektive, 185 e 971. Do Ido es kapabla expresar lo sama ne nur per min multa vorti ma anke per vorti min longa.

Balde pose, en l'agostala numero di *Progreso*, recensante la mayala numero di *Mondo*, Couturat mencionas, sen irga komento, la «poemeto» *Suedia*, «da S. L.»[71] (t.e. Sten Liljedahl).

[71] Couturat 1914c: 436.

Ol esis probable la lasta Ido-poemo quan Couturat lektis, nam ye la 3-ma di agosto di 1914, en la duesma dio dil generala mobilizo por la unesma mond-milito, ta esforcema pacifisto subisis mortigiva acidento sur la choseo de Ris-Orangis a Melun, kande lua automobilo, duktata da lu ipsa, kolizionis kun plu pezoza veturo, duktata da militisti qui portis mobiliz-imperi.[72] Lore l'agostala numero di *Progreso* ne ja esis imprimita e distributita. Segun fidinda fonto, en junio di 1919 ol ne ja esis dissendita.[73] To segun semblo eventis erste fine dil sequanta yaro, nam existas exemplero, aparteninta a H. D. Akerman, sur qua esas skribita per krayono *«This nº issued Oct. 1920»*.[74]

Tale finis la unesma epoko di *Progreso*: sep tomi, 80 numeri, 4.891 pagini[75] sub la senfatiga e kompetenta redakto da Couturat. La Ido-movado, lore kreskanta e forteskanta, subisis dolorigiva bato, ne nur pro la morto di Couturat, ma anke pro la unesma mond-milito, qua i.a. koaktis la idisti anular sua unesma kongreso, qua esis eventonta inter la 6-ma e la 8-ma di septembro en Luxemburg.[76]

---

[72] vd. Lalande 1915: 3.
[73] vd. Talmey 1919: 53.
[74] vd. Juste 1994a: 8.
[75] «plu kam 5.000 pagini» segun Juste (1994a: 6): aceptebla nombro, se on inkluzas la multa apendici, anke redaktita da Couturat.
[76] vd. *Progreso* VII, p. 383.

Segun l’antea citaji on povas konstatar ke la rezervemeso o mem explicita rezistado da Couturat koncernante poezial tradukado e, precipue, originala poezial kompozado en Ido konsequis ne de desprizo di literaturo generale o di poezio partikulare, nek de suspekto pri supozebla nesuficanteso dil nova linguo en ica feldo, ma precipue de timo pri eventuala nociva efiko di poezial licenci sur la komprenebleso e “pureso” di la linguo e pri desfavoroza imajo pri la movado inter ciencozi. Segun semblo, il tro strikte asociis poeti e poemal kompozado a himni, kanti ed agitado di standardi, do precize ad ita aspekto di esperantismo qua maxime repugnis lu: la verda folkloro, grava minaco, segun il, por la prestijo di la Linguo Internaciona.

4. Ido-poezio pos Couturat

Sten Liljedahl (stacanta) ed Ignaz Hermann, autori dil du unesma libro-forma poemari en Ido (Graz, 1922).

Mortinte en agosto, Couturat ja ne vidis la aparo, en novembro di 1914,[77] dil unesma libro-forma Ido-poemaro: modesta broshuro, nur 8-pagina, sub la titulo *Idala poezio*, dal Sueda dentisto Sten Liljedahl (1871–1924).[78] Ol kontenas 10 poemi, de qui nur du esas originala: *Suedia* (antee aparinta en *Progreso*, do lektita da Couturat) e *Titanic*. Le cetera esas tradukita: sis del Sueda, un del Dana ed un del Italiana. L'autoro, versimile konciante sua pionireso, sur la titul-pagino nomizis la poemi kom *Probi*.

Quar yari plu tarde, en 1918, aparis la duesma libro-forma Ido-poemaro, sub la titulo *Kordio-soni*, da Ignaz Hermann, «la poeto dil kompato»[79], tre interesiva figuro dil movado interlinguistikal: naskinta en povra Sloveniana familio, mediko

---

[77] La verko portas mem preciza dato sur la titul-pagino: «LA 21 NOV. 1914».

[78] Vivo-dati segun *Universala Kalendario 1931–1931*, Oficala Yarlibro di ULI, 6-ma yaro, p. 73.

[79] Juste 1994b: 19 (che qua me cherpis omna biografial detali pri Hermann, ecepte olti pri lua Volapük-agado e lua kontributaji en *Progreso*).

en l'Austrian armeo, ex-volapükisto (il partoprenis la duesma volapükista kongreso, en München, en 1887,[80] e kompozis tri libri en Volapük[81]), pokope infirmeskinta pro grava falo en hospitalo,[82] il divenis idisto evante ja 62 yari e tamen pleis konsiderinda rolo en la Ido-movado dum 16 yari, i.a. per tre saja kontributaji en *Progreso*, qui helpis la developeso e pluprecizesko dil vortaro dil nova linguo.

Postala karto kun Ido-tradukuro di poemo da Heinrich Heine (1920).

Dum la 20-ma yari aparis sis originala poemari (uli kontenanta anke tradukita od adaptita peci), da Arthur Schiffmann (*Kansoni*, 1926), Gilbert Richardson (*Flugo*, 1927; *Spaco e tempo*, 1928, 2-ma ed. 1929) e Tom Sweetlove (*Koro-kanti e kansoni en Ido*, 1927; *Probo-flugi sur Pegazo*, 1928; *Al modern yunino*, 1928). Me mencionez anke la libro-forma poezial o teatral

---

[80] vd. *Progreso* II, p. 565.

[81] *Magabs kil se popakanits koazäno-serbänik* («Tri perli ek popul-kansoni Kroatian-Serbiana»), Zagreb, 1886, 35 p. | *Sonetas festun volapükik* («Girlando de Volapük-soneti»), 1890, 16 p. | *Koyulot ela Catilina. Fa Caius Sallustius Cripus. Pelovepolöl se latinapük in vpi fa Hermann Arminius* («La konspiro da Catilina, da Caius Sallustius Cripus, tradukita de la Latina a Volapük da Hermann Arminius (= Ignaz Hermann)»), 1890, München, 80 p. (vd. Haupenthal 1982: 30, 64).

[82] Ne hazardale il kompozis valoroza kontributajo por pluprecizigar la senco di *kripla* en Ido, sorgoze dicernante ol de *infirma* (vd. *Progreso* V, p. 157). Hermann ya divenis infirma, ma il ne kripleskis, nam il konservis omna sua membri.

verki tradukita da J. Houillon (*Polyeuktos martiro*, da Corneille, 1926; *Kelka poemi Franca*, 1927), Jean Guignon (*Esther*, da Racine, 1927) e Jules Gross (*Alpi-Rozi. Legendi e poemi*, 1928) e la biblala tradukuri da Linus Kauling (*Libro dil Proverbi*, 1923) e Gross (*Psalmaro*, 5 tomi, kun noti, 229 pagini entote, 1921–1927). Anke importanta por poeti esas la *Rimaro* da Guignon (1928) ed Angla-lingua verketo da Richardson pri poetiko (*Versification in the I.L.*, 1928).

Semblas do ke lore la idista poeti ja definitive obliviabis la exhorti da Couturat sur la pagini di *Progreso*. Tamen, en 1924, precize dek yari pos la transpaso di la Franca filozofo, Josef Weisbart (1887–1946), Germana ex-idisto ed autoro di plura projeti di auxiliara lingui (Unial, Europal,[83] Mondlingvo, Medial, i.a.) — qua, quankam judikante su «neinstruktito», esis experiencoza pri docado di Esperanto ed Ido a laboristi[84] e kom unesma, en la revuo *Internaciona Socialisto*, uzis en Ido la

Josef Weisbart, autoro di plura projeti pri auxiliara lingui.

[83] Lua verko, nur 16-pagina, *Europal, kurze Grammatik und Begründung*, severe kritikesis da Couturat en detaloza recensuro (vd. Couturat 1913a: 701–703), a qua Weisbart reaktis per detaloza refuto en Europal ipsa, quan Couturat, kun sua tipala justifiko («por restar fidela a nia kustumala liberaleso»), senchanje publikigis kun adjuntita kurta komento (vd. Weisbart 1913: 109–111).

[84] vd. Weisbart 1909: 134.

neologismi *darfar* e *mustar*,[85] qui pos multa yari plezos a Píč [86] (e la unesma mem a Baghy e Bulthuis...)[87] — ankore audacis skribar ke «Esis la desfortuno di Ido, ke ol tro frue havis kelka adheranti, kelka literaturo, kelka editista interesti»![88]

---

[85] vd. Couturat 1909a: 570.

[86] La Cheka esperantista skriptero Karel Píč (1920–1995), plu konocata kom Karolo Piĉ, havis komplexa e su-kontredicanta atitudo pri Ido. Unesme, konfesinte ke sur lua skribo-tablo jacis «Lerno-libri di Ido, Esperantido, Occidental ed Intal (*«Lernolibroj de Ido, Esperantido, Occidental kaj Intal»*; Piĉ 1989: 7), il uzis tre multa asimilita Ido-vorti en sua romani (ne nur *darfi* e *musti*, ma i.a. anke *diferi*, *doci*, *dukti*, *egardi*, *erst*, *hik*, *kom*, *koram*, *labio*, *lakrimo*, *ma*, *malado*, *minima*, *nam*, *nihilo*, *olim*, *pikti*, *rapti*, *reda*, *sempre*, *silvo*, *skreno*, *tekto*, *tomo*, *vehi*, *vers*, la sufixi -*atr*, -*e*, -*ed*, -*if*, -*oz*, la prefixo *par*-), ma pose il kritikis Ido tre severe: «La semblanta "plubonigi" di Ido, kontree, esas nediskutebla pazi addope. Ido ne esas "plubonigita Esperanto", quale ol prizas nomizar su, ma nur la unesma termino sur la longa eroroza voyo abutanta a nula loko» (*«La ŝajnaj "plibonigoj" de Ido, kontraŭe, estas sendiskutaj paŝoj retren. Ido ne estas "plibonigita Esperanto", kiel ĝi sin ŝatas nomi, sed nur la unua mejloŝtono sur la longa, eraroza vojo, kondukanta nenien»*; Piĉ 1995: 23).

[87] La Hungarian esperantista skriptero Julio Baghy (1891–1967), anke malgre sua desprizo di Ido, deduktebla de lua satira poemo *Ĉu Ido aŭ Poliglot? — Ne! Desperanto* (en *Literatura Mondo* 1933, januaro, p. 14), uzis la verbo *darfi* en sua romano *Hura!* (1930, p. 88), imitante la exemplo di Hendrik Bulthuis (1865–1945), qua uzis la sama vorto en sua Esperanto-tradukuro *La leono de Flandrujo* (1929, p. 165).

[88] Weisbart 1924: 12. Esas kelke stranja ke ca artiklo en *Kosmoglott* (tre liberala revuo) kompozesis ne en un de lua projeti ma en Ido...

Tamen la lanso di Occidental (1922) e Novial (1928) forte shanceligis la Ido-movado, nam multa eminenta idisti ne nur transiris ad ita du nova auxiliara lingui ma anke komencis, en sua revui, agitar kontre Ido, en qua li vidis rivalo plu facile atingebla e vundebla kam Esperanto. Tal kombato kelke frenagis anke la literatural impetuo da Ido. En la sequanta tri yardeki, del antee mencionita poeti, nur Richardson duris aperigar libro-forma originala Ido-poemari (*Naturo ed arto*, 1934; *Fakti e fantaziuri*, 1936; *Deliberado e revado*, 1938), a qui il adjuntis studiuri pri poetiko (*Metro e muziko. Esayo pri la rapsodi-arto*, 1932; *Ulo pri poezio*, 1946). Me mencionez anke la 100-pagina libro *Populkansoni* (1932), da Schiffmann ed altri [89] e *Poemi da Omar Kayyam*, en bela 64-pagina traduko da Hans Brismark (1951). Tamen multa poeti publikigis dispersita poemi, original e tradukita, en

La Germano Ilmari Federn (1910–1995) kompozis originala poemi (vd. *Universala Kalendario* 1929, 1930) e fervoroze kombatis kontre Occidental ma pose transiris a la linguo da E. de Wahl e same fervoroze kombatis kontre Ido... Lua unesma kontributajo en *Cosmoglotta* evas de 1934. Ol esas tradukuro di Germana poemo da lua matro, Helene Elisabeth Schwartz (Federn) (1876–1955), qua pro sua amo al Finlandana kulturo e literaturo donabis a sua filio la nomo *Ilmari* (abreviuro di *Ilmarinen*, nomo di mitologial figuro pleanta rolo en *Kalevala*).

---

[89] Federn, Gross, Henry, Lehnigk, Meier-Heucké, Peus, Schwarz, Sweetlove, Weferling (segun *Mikra Buletino* 9. 1932: 3 (101), p. 48–49).

diversa revui, mem en *Progreso*, qua, riaparinte en 1931, quik apertis sua pordi a la liro dil idisti. Sweetlove, per sua originala poemo *Matinal kansono*,[90] inauguris nova ero en la maxim importanta Ido-revuo, ma mult altri imitis lua exemplo en la sequanta numeri, e tala tendenco ne haltis til nun.

Andreas Juste, la maxim eminenta Ido-skriptero tilnuna.

En la 60-ma yari la Ido-movadon sukusis la extraordinara figuro dil Belga advokato Andreas Juste (1918–1998), «La Kalocsay di Ido»,[91] qua brilos dum tri yardeki e fondos la moderna Ido-poezio, ne nur per kompozar 18 (!) originala poemari[92] e du ampla kolekturi de poemi tradukita de plura lingui (*Bunta garbo*, 1978; *Voci di saji*, 1982), ma anke per tre multa artikli e studiuri publikigita en *Progreso* ed altra Ido-periodali.

---

[90] *Progreso* 8. 1931: 81(1). p. 21.

[91] *«La Kalocsay de Ido»* (Carlevaro 1982: 3). La Hungariano Kálmán Kalocsay (1891–1976) esis un del maxim magna esperantista skripteri. Carlevaro kompozis plusa studiuri pri Juste, ne nur en Esperanto (Carlevaro 1999), ma anke en Ido (Carlevaro 1994; 1998). Plu recente anke Rodríguez Hernández (2018) interesive analizis plur aspekti pri la verkifado da Juste.

[92] *Soneti*, 1963; *A Couturat*, 1966; *Pri tolero*, 1971; *Epistolo V*, 1972; *La serchado*, 1972; *La fabli dil Olda Korvo*, 1973; *Epistolo sisesma*, 1973; *Epistolo sepesma*. *Pri l'idista poeti* (II), 1974); *De divers instanti*, 1974; *Epistolo IX*. *Pri nia nuna jorni*, 1976; *Kontre la poluteri*, 1978; *Vitra perli*, 1978; *Fabli di la pigo*, 1983; *Nova fabli*, 1983; *La jaro* 1984; *La renkontro*, 1985; *L'amforo*, 1987; *Epigrami*, 1993.

Tamen la literatural agado da Juste ecelis ne nur per skriptado ma anke per divulgado. En 1961 il ya komencis kolektar la frukti de sua precedanti, kun la helpo da plura idisti, qui donacis ad il «anciena revui, libri o mem manuskripti di verki nultempe *publisita».[93] La rezultajo de ta pacienta kompilado, sivagado ed analizado esis dutoma *Antologio dil Idolinguo* (1973, 1979), en qua la Ido-poeti okupas konsiderinda parto. Juste konciis sua eminenteso ed unikeso en la panoramo dil Ido-poezio, ma il anke agnoskis l'importo di sua precedanti: il ya dedikis sua chefverko *La serchado* (1972), la maxim longa tilnuna poemo en Ido,[94] «Ad omna poeti tre kar / A tanti quanti / Por sua kanti / Selektis la linguo sonora / E klara quale pur kristalo», ed il mem mencionis la 26 nomi di ti qui, per sua verki, «Preparis plana voyo por la bardo».[95]

[93] Juste 1973: vii.

[94] 3037 versi, do preske duople plu longa kam *La infana raso* (1560 versi), chefverko dal Skota esperantista poeto William Auld (1924–2006), ma plu kam duople plu kurta kam *Poemo de Utnoa* (7095 versi), chefverko dal Katalunian esperantista skriptero Abel Montagut (n. 1953).

[95] Juste 1972: i. Yen la 26 nomi: H. Devannes, I. Hermann, S. Liljedahl, A. Verzan, G. Löfvenmark, O. Legrand, L. de Beaufront, G. Vallaeys, R. Nakhla, J. Houillon, P. Marcilla, A. Schiffman, J. Guignon, J. Gross, P. Lehnigk, W. Schwarz, I. Federn, P.V. Dimitriev, J. Csatkai, V. Sprogis, E. Ambros, S. Quarfood, G. Richardson, T. Sweetlove, H. Brismark, L. Pascau.

Dum la “Juste-ero” aparis libro-forme nur un originala poemaro da altra autoro: *Galimatiaso* (1988, 2-ma ed. 1997) dal Germanino Heidi Neussner (n. 1929).

Altra importanta figuro, samtempa kam Juste, esis la Franco Louis Pascau (1913–1983), qua de 1969 valoroze kontributis en *Progreso* ed altra Ido-revui per rakonti, poemi original e tradukita ed ecelis per sua stilo fluanta ed espritoza. Tamen il aparigis nur un libro-forma verko, en 1978, nome sua tradukuro di *Enoch Arden* (1864), da Alfred Tennyson (1809–1892), olqua divenis la duesma maxim longa poemo en Ido.[96] Pluse, kunlabore kun Tazio Carlavaro (n. 1945), Suisa psikiatriisto e poliglota interlinguisto, qua en 1957, «— lore evante 12 yari — lernis unesme Ido e, nelonge pose, Esperanto»,[97] il aparigis mikra antologio, sub la titulo *Modern Ido-poeti* (1981), qua kontenas originala poemi da 11 poeti, de qui 7 ne sidas en la 26-noma listo antee mencionita.[98] Inter ici, trovesas unesmafoye

Tazio Carlevaro, la maxim importanta divulganto dil Ido-literaturo

---

[96] 1118 versi.

[97] *« — tiam 12-jaraĝa — lernis unue Idon, nelonge poste Esperanton»* (Carlevaro 1977: 4).

[98] Yen la 11 nomi: A. Juste, H. Brismark, Sato Kozi, B. Aaronov, M. Więchowski, N. Gaponenko, M. Bouts, V. Sprogis, A. Pormale, L. Pascau, A. Rylander.

exter-Europano, nome la Japoniano Sato Kozi (n. 1926), e muliero, nome la Latvo Ausma Pormale (1939–1979), qua kompozis sis poemari en sua matrala linguo, de qui du publikigesis erste postume.[99] En 1965 el kompozis interesiva poemo, titulizita *Ido — filiino di Esperanto* (ne aparanta en la mencionita antologio), de qua me cherpas adhike la du unesma strofi:

Ausma Pormale, Latva poeto, l'unika muliero en l'antologio *Modern Ido-poeti* (1981).

Me salutas Esperanto
qua naskis per tormento
en Varshava.

Me estimas Esperanto
qua en Paris
parturis filiino — belino.
Elua nomo es — Ido![100]

[99] *Atveru logu* («Apertas me fenestro», 1966), *Izturība* («Rezistiveso», 1969), *Zem kokiem klausīties* («Askoltar sub arbori », 1973), *Tāls tāls tāds spožums* («Fora, fora, tala brilo », 1977, *Zvaigžņukrusts* («Stel-kruco», 1987), *Mīlēt mūžam* («Amorar eterne», 2004).

[100] *Progreso* 2014, n-ro 359, p. 22.

5. Ido-poezio pos Andreas Juste

La morto di Juste en 1998 ne paralizis la Ido-pegazo, quankam olua flugado divenis min intensa. Del preiranta epoko transiris precipue H. Neussner, qua aparigis du kolekturi de *haiku* (*Pasema Instanti* 2000, *Haiku-atra poemi* 2001) e duris kontributar per original e tradukita poemi en *Progreso*, *Ido-saluto!* ed *Adavane!*, e Friedrich Porzenheim (n. 1939), qua pos sua poetal debuto en la revuo *Ido-vivo* (1992) kontributis per multa originala poemi en *Progreso* ma nultempe aparigis sua kreuri libro-forme.

Tamen anke nova nomi aparis. La Portugalano Gonçalo Neves (n. 1964), qua lernis Ido en 1997, do un yaro ante la morto di Juste, debutis en *Progreso* en 1999 per originala poemo (*foleso*), quan sequis mult altra poeziaji, ne nur originala ma anke tradukita del Portugalana, Hispana, Franca, Latina ed Esperanto. Lua originala poemi kolektesis libro-forme en 2002 sub la titulo *Dazlo*. Un de li (*Dineo*) aparis anke en Esperanto-revuo, sen tradukuro, suplemente ad artiklo pri lua poezial Ido-agado.[101] En 2016 aparis che la esperantista editerio Fonto lua tradukuro *La gardero di trupi*, da Alberto Caeiro (t.e. Fernando Pessoa, 1888–1935), olqua divenis la triesma maxim longa poemo en Ido.[102] Samyare, en sua esayo *La*

---

[101] *La Ondo de Esperanto* 2002: 4 (90), p. 12.

[102] 1026 versi. Ol esas anke la unesma Ido-libro editita da Fonto e forsan anke la unesma Ido-libro komprebla en la libro-venderio di UEA. Fonto publikigis anke Esperanto-tradukuro da Neves en 2015 (*La gardisto de*

vartisto de vortoj («La sorgero di vorti»), qua ganis la duesma premio en la esayo-brancho dil Konkursi pri Bel Arti di UEA, la Hispana esperantista poeto Jorge Camacho (n. 1966), analizante la poezial kariero di Neves, mencionas anke ta du verki, citas fragmento de un de lua Ido-poemi e fine adjuntas komparanta kronologial tabelo pri lua agado por Esperanto ed Ido.[103]

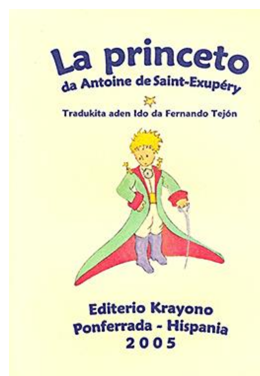

«Guardando o rebanho» («Gardanta la trupo»), bela oleo-pikturo (1893) dal Portugalan artisto António da Silva Porto (1850–1893), selektita dal Brazilian editisto Gersi Alfredo Bays (n. 1934) por ornar la kovrilo di *La gardero di trupi*.

gregoj), do forsan ol es anke la unesma verko tradukita dal sama homo al du kuza lingui.

[103] vd. Camacho 2016: 70–71, 75–76.

Inter 2004 e 2008 la Hispano Fernando Tejón kompetente redaktis e profesionale editis 25 numeri di la tre interesiva ed okul-plezanta, riche ilustrita revuo *Adavane!*, en qua aparis, de lua plumo, poemi originala e, precipue, tradukita de plura lingui (Hispana, Kataluniana, Italiana, Angla), same kam rakonti original e tradukita. Anke altra autori ibe publikigis poemi original e tradukita, quankam min ofte (la Hispani Josep Carles Laínez ed Adrián Pastrana e la Japoniano Bebson Takata). Tamen Tejón ecelis precipue pro sua ampla nepoezial tradukuri de plura lingui: il ya tradukis ad Ido du operi (*La Traviata*, da Verdi, e *Turandot*, da Puccini), qui aparis en *Adavane!*,[104] e pose kom pdf-libri (ne plus disponebla) e tri klasikaji, qui publikigesis unesme en la revuo, e pose kom pdf-libri: *La Princeto*, da Saint-Exupéry (2005, 2013, 2016, anke kom papera libro), *Pinocchio*, da Collodi (2006), e *Romeo e Julieta*, da Shakespeare (2006).

Un del importanta tradukuri di klasikaji, da Fernando Tejón, mencionita anke en la internaciona *sito http://www.petit-prince-collection.com

Inter 2005 2010 la Irlandana poetino Tatanka (pseudonimo di Siobhán Sheehan) publikigis en sua blogo poemi original e tradukita e anke rakonti e tale divenis la precipua feminala voco

[104] *Adavane!*, 2007, n-ro 21, p. 5–61; n-ro 24, p. 15–77, rispektive.

dil Ido-literaturo. Uli de elua plu frua poemi ripublikigesis da Tejón en ilua revuo.[105]

Tiberio Madonna, rafinita poeto, sagaca filologo e plurlingua literaturisto, un del pilastri dil nuna Ido-literaturo.

En 2009 la Italiano Tiberio Madonna (n. 1970) debutis per tri poemi en *Progreso*[106] e balde divenis la precipua figuro dil Ido-literaturo pos Juste, ne nur per sua quar intersequanta libro-forma poemari (*Guti de ombro e guti de lumo*, 2010; *Pensi*, 2011; *La tri suni* 2012; *La sonji*, 2014) ma anke per la bunta revuo *La Plumo Idala*, di qua il ipsa redaktis omna sis numeri inter 2013 e 2015, ed ube sur entote 424 pagini aparis multa poemi de lua autoreso, originale kompozita o tradukita de plura lingui (Italiana, Hispana, Angla, Latina, Interlingua, Esperanto), ultre rakonti original e tradukita ed altrasorta artikli e studiuri. Libro-forme il aparigis anke kolekturo de fabli, rakonti e *limeriki, sub la titulo *Fantastikaji* (2012), tradukita kolekturo de *haiku* (*60 haiku Japoniana*, 2014), kansonaro (*Kansoni Kristnaskala*,

[105] *Adavane!* 2007, n-ro 20, p. 32–37.
[106] N-ro 343, p. 26.

2017),[107] fablo (*La saponbulo*, 2017)[108] e du rakonti (*L'arboro dil cielo*, 2018; *La sonjo furtita*, 2018). Madonna esas plurlingua skriptero: il ya aparigis 128-pagina kolekturo de fabli e rakonti en la Italiana (*Il libro rapitore*, 2016), ganis du premii en tradukal konkurso di Italiana Esperanto-Federuro (2018) e verkifis anke en Ido-simila linguala projeti quin il ipsa kreis: Euriko (2009), Eurikido (2010) ed Eurikide (2011, ma rinomizita kom Interparla en 2012).

En 2009 debutis en *Progreso* anke la Hispano Antonio Martínez (n. 1976), qua en 2011 aparigis libro-forme kolekturo de *haiku* e *senryu* (*Kovrita voyo*) e duras publikigar en sua blogo poemi original e tradukita, precipue *haiku*. Segun semblo, ne realeskis do la olima prevido ke, pos la morto di Juste, «la futuro dil Ido-literaturo ne esas esperigiva»...[109]

---

[107] Exter ica kolekturo, Madonna publikigis anke *Lulkansono por Iesu*, quan il kompozis en la Italiana (*Ninna nanna Pargoletto*) e pose tradukis, kanteble, al Hispana, Angla, Ido ed Esperanto. La Ido-tradukuro esas lektebla hike: http://ido-poezio.blogspot.com/2016/12/lulkansono-por-iesu.html

[108] Existas anke Esperanto-versiono (*La sapveziko*), quan Carlo Minnaja tradukis del Italiana (*Literatura Foiro* 2018, n-ro 296, p. 363–366).

[109] *«la estonto de la Ido-beletro ne estas esperplena»* (Carlevaro 1999: 136).

Inter 2011 e 2015 aparis en 6 numeri la ilustrita periodalo *Gazuyi* (*ne dependanta e ne frequa jurnalo Idoza*),[110] kompetente redaktata dal Franco Lenadi Moucina, qua aparigis en ol poemi e rakonti original e tradukita del Franca e Hispana. En la mencionita jurnalo aparis anke literatural kontributaji, original e tradukita, da Tom Wood.

GAZUYI N° 5

nedependanta e ne frequa jurnalo Idoza

Ta revu-edituro es tote libera. Do vu povez kopiar, parte o tote, e difuzar ol, sen ke irgu povas impedar lo

Jean Perrin
Premio Nobel di fiziko

La tempo pasas e duras Gazuyi. Me astonesas ke on ja arivas a la numero 5, do la sisesma nam on komencas quale en informatiko per la 0.

Quale de kustumo, me insertis diversa texti quin me trovis ye la intereto, ma me devas ankorfoye dankar la nuna idisto qua sendis a me nova texti tradukita da lu, Thomas Schmidt ed Ian Niles.

Tafoye, la maxim granda parto di ta edituro es la tradukuro de plura pagino di prefaco da Jean Perrin ipsa di lua libro famoza "Les Atomes" (La Atomi) qua unesme editesis en 1913. Me ne lektabis ta prefaco (e mem me ne konocabis la libro) ante kande, nlektante la verko "La objekti fraktala" da Benoit Mendelbrot, qua citis ta texto anciena da la fizikisto, me volis vidar ol. Per la magio di la biblioteko dijitala, me povis enkargar la memoro di mea komputoro de la libro "La Atomo" ye la ret-situo Gallica /gallika/.

Ta prefaco quan quaze nulu lektabis, segun la kreatanto di la fraktali, ante ke ilu rinovigis ol, es remarkinda, nam la ideo fundamenta hodie difuzita da Mendelbrot esis ja en la kapo di Jean Perrin en 1913.

Quoniam ol ne es tradukita en multa lingui, me havas la plezuro propozar ta pagini en la linguo Ido, e me esus honorizata se kelku lektos oli.

Bona lekto.

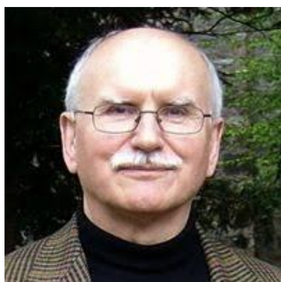
L.M.

Somario
- obskura legendi da Thomas Schmidt
- texto persekutata per Perokaji
- poemi tradukata da Andres Juste
- la nexta logikala paro da Dan Bova
- prefaco di "La Atomi" da Jean Perrin
- pri "Pruto Floroza" da Geofroy Tory
- kuko : turto kazeoza
- lingvala pagino

La cirkleto ° avan vorto o cito-hoketo sur indikas ke ta vorti ne es di Idolinguo

La lasta numero di *Gazuyi*, aparinta en januaro di 2012.

Me mencionez anke la yuna Kanadano Gilles-Philippe Morin, qua publikigis originala poemi en sua blogo, e anke, pro lia tradukuri prozal, en revui o libro-forme, i.a. la Britaniani David G. Weston (1952) e James Chandler[111] e la Germani Alfred Neussner (n. 1927),[112] Jürgen Viol, Günter Schlemminger e mem Hermann Philipps (n. 1945), qua esas (de 2014)... la *cifal* di Volapük!

Hermann Philipps, la nuna *cifal* di Volapük, okupesas anke pri Ido.

---

[110] Omna numeri esas konsultebla che: http://panglosa.chez.com/gazuyi/gazuyi.html

[111] Chandler publikigas sua literatural tradukuri anke en sua *sito: http://interlanguages.net/yindex.html

[112] Lua maxim remarkinda tradukuro esas *Merhameh* (2007), ne nur pro la famo di la verko e la reputeso dil autoro (Karl May, 1842–1912), ma anke pro ke ol editesis bilingue da ne-idista editerio (Karl-May-Verlag, en Bamberg).

Tamen la precipua novajo dil Ido-literaturo en ica periodo konsistas en ke ol facis inkursi en feldi til lore virga. La honoro kompozir la unesma originala Ido-romano apartenas al Arjentiniano Eduardo A. Rodi (n. 1971), qua pos unesma provo en 2005 (*La sucedanto*), publikigis en 2007 la romano *Narkotanti*.[113] Lua exemplo sequesis dal Mexikiano José Cossío Ramírez (n. 1972) per dutoma ampla cienco-fiktiva romano: *L'Aventuri dil Amazonia: Unesma Kontakto* (2008), *L'Aventuri dil Amazonia II: Gravito Zero* (2008). Balde aparis plusa cienco-fiktiva romano, cafoye pri interlinguistiko (*Habemus LIA*, 2010), dal Valenciano Partaka, qua pos quar yari publikigis duesma romano, nun pri religiala temo (*Evangelio segun Partakael*, 2014). Samyare la Usano Brian E. Drake (n. 1957) aparigis la maxim dika (337-pagina) untoma Ido-romano tilnuna (*Sencesa bruiso*, 2014).[114] Quar yari plu tarde, Drake regalis la Ido-lekteri per revizita e korektigita versiono di ta verko, sub la titulo *La aboyanta lando* (2018), e anke Madonna iniciis su en ta jenro (*L'asasino di Gonçalo*, 2018).

---

[113] Recensuro da Partaka en *Progreso* 2008: n-ro 339, p. 4.

[114] Per privata e-postala mesajo ye 2018-11-11 Drake informis me ke il unesme kompozis ica romano en Esperanto e pose rikompozis ol en la Angla e fine en Ido. La Angla versiono (*A constant noise*) publikigesis en 2016.

Drake, cetere, divenis un del maxim produktiva Ido-skripteri tilnuna.[115] Ultre la mencionita romano, ekiris lua atelieron anke du novelari (*Nokto-gardeno*, 2014; *Pagini trovita en fango*, 2018), teatrajo (*La Krulo di la domo di le Usher*, 2018) e du poemari (*Poemeti por puereti*, 2018; *Astoneso*, 2018). Pluse, en lua dika (222-pagina) Angla-lingua poemaro *Collected Poems 1976–2016* sidas anke non originala Ido-poemi. Pluse il tradukis ad Ido impresiva quanto de literaturaji plurjenra, precipue de la Angla, ma anke del Franca.[116] Ultre to, il publikigis anke plura *videi kun kansoni e

Brian E. Drake esas tre produktiva ed entraprezema Usana Ido-skriptero plurjenra.

[115] Ante sua Ido-debuto, cetere, il skriptis anke en Esperanto ed en 2007 il mem ganis la duesma premio dil teatrala brancho dil UEA-Konkursi pri Bel Arti, per la verko *Koroj en mallumo*.

[116] *Epistolo da Epikouros a Menoikeos* (2014), *Du dramati*, da Lordo Dunsany (2014), *La sorcisto de Oz*, da L. Frank Baum (2017), *La dementulo*, da Khalil Gibran (2017), *Tri melodramati gotika* (*La Muelisto e sua bando*, da Isaac Pocock; *La kabano di la arbor-hakisto*, da Samuel J. Arnold; *Frankenstein o La homo e la monstro*, da Henry M. Milner, 2018), *Revoluciono ed altra esayi*, da Jack London (2018), *Kandido*, da Voltaire (2018), *Dramati expresistala. Kin teatraji* (*Ocidero, espero di homini*, da Oskar Kokoschka; *Sancta Susann*, da August Stramm; *La homi*, da Walter Hasenclever; *La nemortivo*, da Yvan Goll; *L'adicion-mashino*, da Elmer Rice, 2018), *Konan la Barbarulo*, da Robert Howard (2018), *Salome*, da Oscar Wilde (2018), *Gotika noveli* (*Sinioro Bertrand* : fragmento, da Anna Laetitia Aiken; *Naraco remarkinda*, da Richard Cumberland; *La nigra foresto ; od, La

deklamata poemi (original e tradukita). Un de li esas la patetika marcho-ario *La Mondo Idala*, qua aparis kom video en 2016,[117] segun particiono kompozita en 2010.[118]

Partaka, same, ne limitizis su per la du mencionita romani. Libro-forme il aparigis anke kolekturo de citaji (*Citaji*, 2007), Ido-proverbaro (*Dicaji*, 2013) e kolekturo de tradukita espritaji (*Espritaji*, 2017)[119] e publikigis original e tradukita poemi en diversa interretala forumi, precipue che ICO (Ido-Català-Occitan),[120] quan il ipsa fondis en 2004 e de lore seninterrupte administras e vervoze animas. Pluse, Partaka esas un del precipua kunlaboranti dil interesiva ed unika revuo *Posta Mundi*, en qua publikigesas artikli en plura auxiliara lingui e linguala projeti, e di qua aparis 30 numeri inter 2011 e 2018.[121] En ica periodalo Partaka til nun publikigis multa poemi e prozaji,

---

kaverno di morto ! : anonima; *Raymond* : fragmento, da 'Juvenis'; *La manuo sangifanta ; od, La kalico fatal*: anonima; *Albert de Werdendorff ; od, L'Embraco noktomezal*, da Sarah Wilkinson; *L'aventuro di la studento germana*, da Washington Irving; *La patrocidinto punisita* : anonima, 2018). Omna libro-forma verki da Drake esas deskargebla che: https://www.ido-kulturo.tk/e-libri/libri-da-brian-drake

[117] https://www.youtube.com/watch?v=zxwiRXvcYCs

[118] https://archive.org/details/IDOMARCHO

[119] Omna libro-forma verki da Partaka esas deskargebla che: www.ido-kulturo.tk/e-libri/libri-da-partaka

[120] https://es.groups.yahoo.com/neo/groups/idocatalaoccitan/info

[121] Omna numeri esas deskargebla che: http://jurnal.postamundi.org/

original e tradukita, ne nur en Ido ma anke en sua propra Ido-simila linguala projeto Populido. Inter oli certe meritas emfazon lua kompleta Ido-tradukuro di *The Prophet* (1923), konocata verko dal Libanan-Usana poeto, esayisto e piktisto Khalil Gibran (1883–1931), olquan Partaka publikigis chapitrope, sub la titulo *Ila Profeto*, en singla numero di ta revuo.

En la revuo *Letro Internaciona* aparis anke la unesma *kartuni en Ido, tradukita da olua redaktero, la Franco Jean Martignon (n. 1944), anke autoro di du libro-forma originala rakonti (*La suno di Tiahuanako*, 2004; *Skandalo en Roseringen*, 2005) e di 318-pagina bunta *Antologio* (2016) ek lua propra artikli original e tradukita, aparinta en la mencionita periodalo ed en *Kuriero Internaciona*. En *Progreso* publikigesis plusa kartuni, tradukita dal Franco Robert Pontnau (n. 1947), emerita docero pri la Germana, extraordinara poligloto, larja-menta praktikanto di plura lingui auxiliar e nefatigebla voyajero,[122] qua pose tradukis ad Ido e

Robert Pontnau verkifas en Ido, Esperanto, Volapük ed Interlingua.

[122] Pri lua voyaji en Europa, Azia ed Afrika aparis interesiva raporti en *Progreso* (exemple, *Du semani en Madeira*, n-ro 370, 2018, p. 9–15; *Plura yari pose. Tri Skandinaviana chefurbi*, n-ro 371, p. 8–21) e anke libro-forme: *GDR 66* (2006), *Bolero Trista, viditaji en Kuba en la yaro 49ma di la revoluciono* (2007), *Le du Armenia*.

publikigis en 2008 anke la desegnita rakonto *La komto de Monte Christo*.

Me mencionez anke la Nederlandano Hans Stuifbergen (n. 1961), ne nur pro lua libro-forma prozal tradukuri de lua matrala linguo [123] e lua longa duperioda redaktado di *Progreso*, ma anke pro la redaktado di la buletino *La kordiego geyal, letro di novaji por geyi e lesbiani tra la tota mondo* (1996–2001),[124] en qua aparis i.a. kelka poemi tradukita da lu, e pro lua ilustrita slangala dicionarieto *Parolacho!* (1997),[125] en qua il propozis plura vorti grosiera, qui balde radikifis.[126] Ica verko certe faciligis la laboro da Pontnau, qua audacis mem tradukar del Italiana e publikigar

Un del Ido-tradukuri da Stuifbergen: *La herisoni* (1999), dal Nederlandana skriptistino Rymke Wiersma (n. 1954). Originala titulo: *De egeltjes* (1983).

Pluse, il tradukis del Franca anke la rakontaro *La naufrajinti di Zamora*, da René Lortac (2008).

[123] *La herisoni*, da Rymke Wiersma (1999), *La Spegulo Granda*, da Mohammed Mrabet (2001), *Arthur Rimbaud*, da René Zwaap (2002), *Stono di Helpo*, da Hans Warren (2004).

[124] 10 del 19 numeri es konsultebla che: http://www.angelfire.com/id/Avance/LKGarkivo.html

[125] La verko es konsultebla (sen la ilustruri...) che: http://www.ido-vivo.info/parolacho.html

[126] Exemple, *bugar* (A *bugger*), *dildo* (A *dildo*), *felaciar* (L *fellatio*), *futuar* (L *futuĕre*), *kunilingo* (L *cunnilingus*), *kolyono* (I *coglione*), *kunio* (retroderivajo de *kunilingo*), *picho* (H *picha*).

en 2011 la unesma libro-forma pornografiajo en Ido (*La lupanaro, pornografiala historio pri lupanaro lor la fashismo en Italia*)...

Dum sua marcho la Ido-movado ne ignoris la literaturo di Esperanto. Carlevaro ya komencis redaktar en 1971, e publikigis en 1977, ampla *Esperantal antologio en Idolinguo*, nun desfacile aquirebla,[127] en qua aparas poemi da 49 Esperanto-poeti en Ido,[128] tradukita da lu ipsa e polisita da Juste, e anke biografial indiki e literatur-kritikala noti pri singla autoro. Neves tradukis e publikigis en *Progreso* plura poemi da plu recenta Esperanto-poeti (Browne, Camacho, Fernández), e di *La Esper*o existas, segun quante me savas, adminime quar tradukuri en Ido (da Schneeberger, Carlevaro, Neves e Madonna). Tal intereseso pri la literaturo di Esperanto ne cesis. Exemple, recente aparis bela dupagina poemo da Madonna, sub la titulo *La orfana*

---

[127] Me jus saveskis ke aparos duesma edituro, revizita, en januaro di 2019.

[128] Yen la kompleta kronologiala listo: Zamenhof, Frenkel, Deshkin, Karolczyk, Privat, Kalocsay/Peneter, Baghy, Tárkony, Dresen, Kurzens, Adamson, Maura, Carlsson, Jevsejeva, Szilágyi, Mikhalski, Hohlov, Nekrasov, Baranyai, Deij, Newell, Schwartz, van Schoor, Baudouin, Thévenin, Grau-Casas, Núñez Dubús, Ossaka, Auld, Sadler, de Kock, Ragnarsson, Dobrzyński, Georgiev, Logvin, Skaljer-Race, Nogueira, Mattos, Urban, Urbanová, Ueyama, Murata, Tomita, Tanaka, Yamada, Miyamoto, Conterno, de’ Giorgi, Walraamoen.

vorti,[129] dedikata al Brazilian Esperanto-poeto Paulo Silas (1990–2017), qua tro frue interruptis sua enkorpa vivo. Esus dezirinda simila atenco e ciencal okupeso dal esperantista intelektozi pri la Ido-literaturo e la Ido-fenomeno generale, vice la kustumal stereotipuri, omisi, celi e "mi-veraji".[130] Se tala kultural ed interlinguistikala kambio divenus plu ofta, plu

[129] *Adavane!*, mayo 2018, n-ro 27, p. 25–26. Madonna kompozis ica poemo originale en Esperanto, publikigis ol en la retala revuo *Penseo* (marto 2018, n-ro 317, p. 1–2) e pose tradukis ol preske vortope por la mencionita Ido-revuo. Balde pose aparis altra Esperanto-versiono, kun biografiala noti pri Paulo Silas («La orfaj vortoj», *Literatura Foiro*, oktobro 2018, n-ro 295, p. 266–267) Tamen ica versiono ne esas exakte egala. La unesma versioni en Esperanto ed Ido ya kontenas du versi qui mankas en la triesma versiono, ed olca kontenas tri versi qui mankas en olta. Anke l'aranjeso dil versi ne esas la sama. En *Literatura Foiro*, probable pro interveno dal redaktero, la versi esas ya plu kondensita, mem plu kompresita, nam singla *grafika* verso kontenas adminime du *reala* (t.e. ritmala) versi, quo igas la poemo plu prozatra, do min bela.

[130] Yen simpla exemplo, inter mult altri: la *Ora libro de la Esperanto-movado* (1937), mencionante la figuro dil Suisa pastoro e stenografisto Friedrich Schneeberger (1875–1926), regalas la lekteri per yena komento (p. 61): «Quankam ilu livis la movado, il multe servis ol en la komenco, dum kelka yari» (*«Kvankam li forlasis la movadon, li multe servis ĝin en la komenco, dum kelkaj jaroj»*). Do la redakteri preferis omisar la grava fakto ke il divenis idisto e dum 18 yari pleis importanta rolo en la Suisa ed internaciona Ido-movado (vd. Künzli 2006: 809–810). Ne kontenta pri ta omiso, li mem permisis a su adjuntar yena misterioza rumoro: «On dicis pri lu ke il volunte durigus, se il esus libera selektar!» (*«Oni diris pri li, ke li volonte daŭrigus, se li estus libera elekti!»*)...

intensa e plu profunda, forsan nul esperantista intelektozo itere dicus ke Ido «povas esar karakterizata ulsence kom Esperanto sen homaranismo, sen akuzativo e sen supersigni»...[131]

Tri del quar originala poemari da Madonna. La qualeso dil moderna Ido-poezio e la duranta existo di "sendefekta" prozala stilo pruvas ke la timi da Couturat esis senfundamenta.

[131] *«povas esti karakterizita iusence kiel Eo sen homaranismo, sen akuzativo kaj sen supersignoj»* (Künzli 2006: 794).

6. Konkluzo

Kontraste ad Esperanto, la voyo di Ido adsur Parnaso esis aspera e lenta. Ulsence la itinerarii di la du kuza lingui esis inversa. Esperanto naskis kom poeziala linguo e pose adaptesis a cienco e tekniko, kontre ke Ido naskis kom linguo ciencal e teknikal e pose adaptesis a poezio. Tamen la adapteso di Esperanto a cienco e tekniko esis plu facila e plu rapida kam la adapteso di Ido a poezio, nam Ido devis afrontar la rezistemeso di Couturat kontre poezio, dum ke Zamenhof nule obstaklizis la uzo di Esperanto en cienco e tekniko.

Ka la rezervemeso di Couturat — ilqua, segun Juste (1998: 16), «neglijis la rolo di original literaturo» — esis justifikebla? Nu, se on regardas ed analizas la nuna uzado di Ido, on konstatas ke la licenci, tante prizata da poeti — ed olim tante timata da Couturat![132] —, generale ne transiras a texti e paroli nepoezial e do ne "domajas" la linguo. Poezio esas aparta fako, ma Couturat probable ne intelektis o ne aceptis lo. Exemple, pri elizioni — temo ofte mencionata da Couturat —, on savez ke, en lua tempo, l'unika eliziono oficale permisata da la lora Ido-

[132] Madonna (2017: 42), komentante la rezolvo da Couturat interdiktar poezio, juste argumentas ke la motivo alegata dal Franca filozofo «por "rekortar la ali" di la poeti [...] ne semblas suficanta por justifikar rezolvo tante grava e radikala e, segun me, ecesanta».

Akademio esis olta dil artiklo-vokalo (*l'* vice *la*) e dil adjektival dezinenco (exemple, *bel* vice *bela*).[133] Tamen, pos la morto di Couturat, l'Akademio en 1928 aceptis anke la eliziono dil as-dezinenco di verbi (exemple, *es* vice *esas*, *vol* vice *volas*), ed en 1929 ol aceptis anke olta dil dezinenco di quar specal adverbi ante vorto komencanta per vokalo.[134] Nu, tal elizioni apene uzesas en prozo o parole, ecepte olti dil artiklo-vokalo (tre ofta), dil adjektival dezinenco (kelke ofta pos *m*, *n*, *r* o *l*, kande la sequanta vorto komencas per vokalo)[135] e di *es* (kelke ofta). Pluse, ja de longe Ido-poeti ofte elizionas la dezinenco di substantivi (do quaze retrovenante al fora tempo di Lingwe Uniwersala!) e la dezinenco di altra adverbi ultre la mencionita quaro, precipue en traduki,[136] sen endanjerigar la linguo nepoezial, sive parole, sive skribe.

---

[133] La eliziono dil adjektival dezinenco posibligas i.a. rimifo di adjektivo e verbal infinitivo, quo esas neposibla en Esperanto. Yen exempla verso-paro: «Ka ni ne restas sempre solidar / kun ti, de qui ni povis heredar?» (Juste 1984: 126).

[134] *ank*, *ankor*, *apen*, *kand* vice *anke*, *ankore*, *apene*, *kande*, rispektive.

[135] Exemple: *kar amiko*, *util expliko*, *babilem infanto*, *meskin argumento*. Ol esas kelke ofta anke che dezir-expresuri, mem kande la duesma vorto ne komencas per vokalo, exemple: *bon apetito!*, *bon jorno!*, *bon voyajo!*.

[136] Exemple, en recenta Ido-tradukuro di desfacile tradukebla 28-versa poemo dal Valenciana poeto J. Roíç de Corella, Partaka uzis ne min multe kam 39 elizioni, tale distributita: substantivi (15), adjektivi (8), artiklo (7), adverbi (6), verbi (3). Ad ici il adjuntas, kom novajo, eliziono dil final vokalo dil prepoziciono *di* avan *ica*: *d'ica*. Pluse, il anke rekursis al specal artiklo *le* por pluraligar

Esas posibla, quankam desfacile pruvebla, ke la inicio — en la tempo di Couturat — e posa plioftesko dil eliziono dil substantivala dezinenco che Ido-poeti rezultis de Esperantala influo. Se tale esas, me, kom poeto, judikas ol kom bona influo, richigiva.

To pruvas ke kulturala kambii inter talentoza e larja-menta interlinguani esas dezirinda ed efektiginda.

Irga-kaze, quale Juste (1982: 3) atencigis, «Nia melodioz Interlinguo ne plus bezonas nova pruvi di sua poezial apteso ; ni povas nun uzar ol tote libere por nia intelektal plezuro, ed espereble anke por amika lekteri».

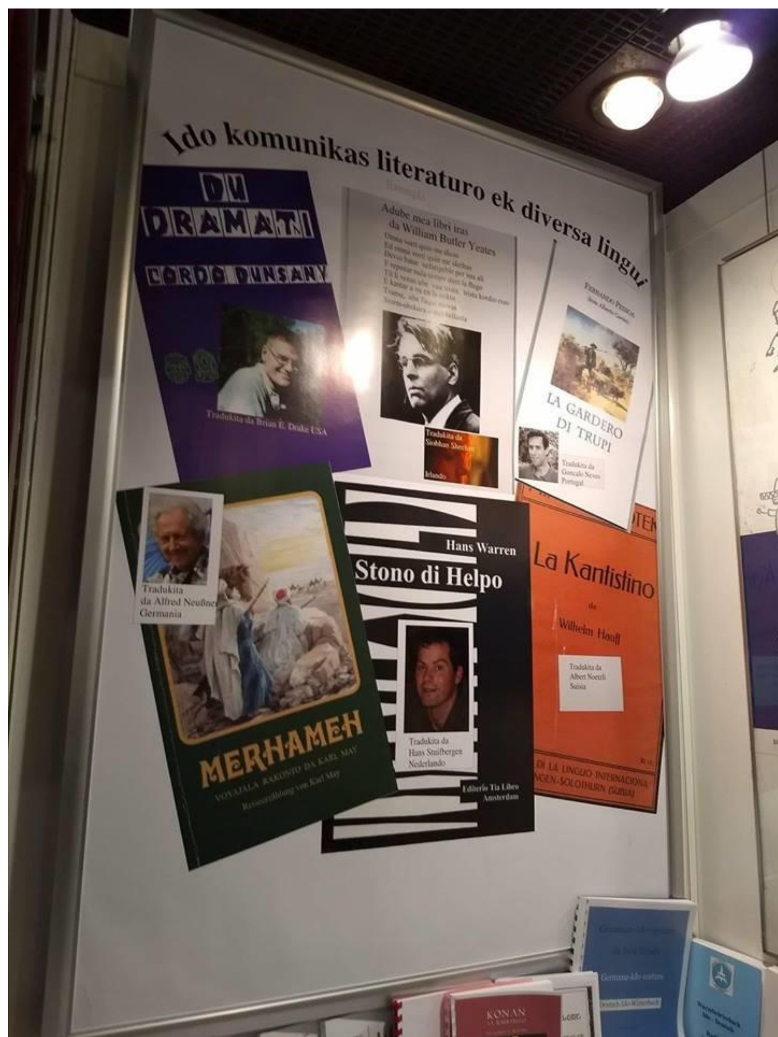
E tale il agis, malgre «l' astoniva judiko dil Idista pioniri pri poemi e poeti».[137] Advere, poezio esis lua «sulko», ed il «persevere plugis ol dum preske du yardeki».[138]

---

elizionita substantivo, exemple: «le ciel'», quankam la oficala gramatiko rezervas ica artiklo nur por la okazioni, kande ne esas posibla pluraligar la sequanta vorto, exemple, "le x", "le Neussner". Ja en *Apud Ravino di Algadins*, tradukuro di *Vora el Barranc dels Algadins*, dal Valenciano Teodor Llorente (1836–1911), aparinta en *Ido-kalendario* 2018 (p. 2–3), Partaka uzabis du "le-aji": «le mueley'»; «le paser'». Juste, mem plu kurajoze, uzis en sua poemi anke la elizionuro *nel* (= en la). Tamen lua poemi — same kam la mencionita tradukuro da Partaka — restas komprenebla, fluante lektebla e facile kantebla.

[137] Juste 1978: ii.

[138] *ibidem*.

Expozo di moderna Ido-verki en Expolingua Berlin (2018-11-16).

Movos krulant la stelo tramontana

Movos krulant la stelo tramontana,
e le ciel', sam-temp, falos pecope,
la fairo alt koldeskos en la sfero
e, che l'infraj', on vidos la ter-centro,
tintit ye sang' prizentos su la luno
e, tote obskur, la sun' perdos la formo,
ante ke, iter, da me vu esos servita.

E mea korp', de haro til haluxo,
vu regardant, esez parpecigita
e, polveskint, ne havez sepulturo,
nek volez on tal kriminoza cindro;
nek darfez lang' dicar, per ula jiro,
«Bona repoz'» al anmo pardamnita,
se Deo las, ke me povez vidar vu.

E se ver es, ke me a vu dicis «damo»,
perdez la yar' mea naskala dio,
e mea nom', ad omni abomininda,
ne esez, che l' mond', person' qua lun mencionez,
o, mem plu bon: del pensi dil homaro,
pasigez on ventatre mea eso.

On kredez fals la vivo, quan me vivis,
nul koz' de me restez en la planeto,
e se, ay-las!, d'ica korp' kelko restus,
esez manjat dal sovaja bestiaro:
singl animal' prenez nura centimo,
por ke centlok esez mea sepulkro;
ke l' cisa mond' ne trovez mea karno,
nek povez on duktar me a rivivigo.

J. Roíç de Corella
(1435 - 1497)

Originale kompozita en la Valenciana (c. 1458)

Ido-tradukuro da Partaka

(*Ido-kalendario* 2019, p. 2 -3)

Indexo di personi

(Ido-skripteri aparas nekursive)

Indexo di verki

(Ido-verki aparas nekursive)

Indexo di periodali

(Ido-periodali aparas nekursive)

Indexo di lingui

(Lingui auxiliar aparas kursive)

Indexo di loki

Indexo di imaji

(Ido-imaji aparas nekursive)

Bibliografio

Beaufront, Louis de (1923): *Doktoro Louis Couturat (1868-1924)*. Frankfurt a. Main: Universitätsdruckerei Werner u. Winter. 16 p.
Beaufront, Louis de (1924): *Exercaro*. 5ª Edituro revizita, augmentita e konform al decidi dil Idist Akademio. Paris: Imprimerio Chaix. 36 p
Benaerts, Louis (1915): «Notice. Extraite de l'Annuaire de l'Association amicale de secours des Anciens Élèves de l'École Normale supérieure». En: *Louis Couturat (1868-1914)*. Coulommiers: Imprimerie Paul Brodard. 69 p.; p. 3–14.
Camacho, Jorge (2016): «La vartisto de vortoj». En: *Belarta rikolto 2016*. Novjorko: Mondial. 139 p.; p. 63–76.
Carlevaro, Tazio (1977): *Esperantal antologio en Idolinguo*. Trad. e red. Tazio Carlevaro. Chiasso: Hans Dubois. 56 p.
Carlevaro, Tazio (1982): «La Kalocsay de Ido (Andreas Juste)». *Planlingvistiko* 1. 1: 3–6.
Carlevaro, Tazio (1994): «Andreas Juste». *Progreso* 300: 27–30.
Carlevaro, Tazio (1998): «Andreas Juste – idista poeto». En: *Soziokulturelle Aspekte von Plansprachen. Beiträge der 7. Jahrestagung der Gesellschaft für lnterlinguistik e.V., 7. –9. November 1997 in Berlin*. Redaktion: Ulrich Becker. Berlin: Gesellschaft für Interlinguistik e.V. (GIL). 60 p.; p. 44–46.
Carlevaro, Tazio (1999): «Amiko Andreas Juste, poeto idista». *Literatura Foiro* 30. 179: 133–136.
Couturat, Louis (1907a): *Pour la langue internationale*. Coulommiers: Imprimerie Paul Brodard. 32 p.
Couturat, Louis (1907b): *Etude sur la Dérivation en Esperanto, dédiée à MM. les membres du Comité de la Délégation pour l'adoption d'une langue auxiliaire internationale*. Coulommiers: Brodard. 77 p.

Couturat, Louis (1908a): «Nia programo». *Progreso* I. 1: 1–8.
Couturat, Louis (1908b): «Bibliografio». *Progreso* I. 4: 151–189.
Couturat, Louis (1908c): «Bibliografio». *Progreso* I. 6: 322–351.
Couturat, Louis (1908d): «Bibliografio». *Progreso* I. 8: 433–466.
Couturat, Louis (1909a): «Mustar, darfar?». *Progreso* I. 101: 570.
Couturat, Louis (1909b): «Bibliografio». *Progreso* I. 12: 662–747.
Couturat, Louis (1909c): «Bibliografio». *Progreso* II. 14: 108–126.
Couturat, Louis (1909d): «Bibliografio». *Progreso* II. 15: 181–190.
Couturat, Louis (1909e): «Anunci». *Progreso* II. 15: 191–192.
Couturat, Louis (1909f): «Bibliografio». *Progreso* II. 17: 296–317.
Couturat, Louis (1909g): «Bibliografio». *Progreso* II. 21: 558-571.
Couturat, Louis (1909h): «Kroniko». *Progreso* II. 22: 612–625.
Couturat, Louis (1910a): «Bibliografio». *Progreso* III. 26: 113–124.
Couturat, Louis (1910b): «Bibliografio». *Progreso* III. 31–32: 436–461.
Couturat, Louis (1910c): «Bibliografio». *Progreso* III. 33: 515–526.
Couturat, Louis (1910d): *Studyo pri la derivado en la linguo internaciona*. 2ma edit. Paris: Delagrave. 88 p.
Couturat, Louis (1911a): «Nia revuo». *Progreso* IV. 42: 323–324.
Couturat, Louis (1911b): «Bibliografio». *Progreso* IV. 44: 492–495.
Couturat, Louis (1912a): «Bibliografio». *Progreso* IV. 48: 727–736.
Couturat, Louis (1912b): «Bibliografio». *Progreso* V. 49: 47–60.
Couturat, Louis (1912c): «Bibliografio». *Progreso* V. 52: 241–252.
Couturat, Louis (1912d): «Veneneso di la tabako». *Progreso* V. 53: 271–272.
Couturat, Louis (1912e): «Bibliografio». *Progreso* V. 56: 511–522.
Couturat, Louis (1913a): «Bibliografio». *Progreso* V. 59: 701-714.
Couturat, Louis (1913b): «Bibliografio». *Progreso* VI. 65: 254–267.
Couturat, Louis (1913c): «Bibliografio». *Progreso* VI. 71: 550–563.
Couturat, Louis (1914a): «Bibliografio». *Progreso* VII. 74: 111-126.
Couturat, Louis (1914b): «Bibliografio». *Progreso* VII. 77: 308–317.
Couturat, Louis (1914c): «Bibliografio». *Progreso* VII. 79: 432–444.
Couturat, Louis; Leau, Léopold (1903): *Histoire de la langue universelle*. Paris: Hachette. xxx + 576 p.

Haupenthal, Reinhard (1982): *Volapük-Bibliographie*. Hildesheim, Zürich, New York: Olms. vii + 124 p.
Hermann, Ignaz (1912): «Abbazia, perlo dil Adriatiko». *Progreso* V. 57: 545–549.
Jespersen, Otto (1910): «Stranja sonjo». *Progreso* III. 29: 260–262.
Jespersen, Otto (1914): Johann Wolfgang Goethe: «Lo deala». Ido-tradukuro da Prof. Otto Jespersen dedikata a Prof. Wilhelm Ostwald lor lua vizito a København en februaro 1914. *La Blanka Stelo* 1962. 5: 3–4.
Juste, Andreas (1972): *La serchado*. Poemo hero-komika en dek kanti originale kompozit en Idolinguo. Gilly: autoro. ix + 177 p.
Juste, Andreas (1973): «Medito pri l'Idistaro». En: *Antologio dil Idolinguo 1908-1928*. Kompilita da Andreas Juste. Kun introdukto da Tazio Carlevaro. Unesma tomo. Gilly: autoro. xxvii + 276 p.; p. i–viii.
Juste, Andreas (1978): *Bunta garbo*. Poemi quin tradukis ad Ido Andreas Juste. Gilly: autoro. iv + 93 p.
Juste, Andreas (1982): *Voci di saji*. Tradukit ad en Idolinguo. 30 + 30 + 60 + vii p.
Juste, Andreas (1984): *La jaro*. Kontenanta dek epistoli e kin satiri. Gilly: autoro. 18 + 154 + 84 p.
Juste, Andreas (1994a): «Okadek numeri». *Progreso* 300: 6–8.
Juste, Andreas (1994b): «Idista poeti». *Progreso* 300: 17–26.
Juste, Andreas (1998): *Idala foliumi*. Bellinzona: Editerio Hans Dubois. 80 p.
Koopman, H. L. (1912): «Dante: La lasta voyajo di Ulises. Trad. H. L. Koopman». *Progreso* V. 57: 553–554.
Künzli, Andreas (2006): *Universalaj Lingvoj en Svislando. Svisa Enciklopedio Planlingva. Encyclopédie suisse des langues planifiées. Schweizer Plansprachen-Lexikon. Enciclopedia svizzera delle lingue pianificate*. La Chaux-de-Fonds: SES, CDELI. 1120 p.
Lalande, André (1915): «L'œuvre de Louis Couturat. Article paru dans la Revue de Métaphysique et de Morale (Septembre 1914,

publié en juillet 1915)». En: *Louis Couturat (1868-1914)*. Coulommiers: Imprimerie Paul Brodard. 69 p.; p. 19–56.
Lorenz, Francisco Valdomiro (1932): «Pos experimentar diversa sistemi...». *Mikra Buletino* 9. 1 (99): 10.
Luciano, Erika; Roero, Clara Silvia (2005): *Giuseppe Peano – Louis Couturat. Carteggio (1896–1914)*. A cura di Erika Luciano e Clara Silvia Roero. Firenze: Leo S. Olschki. lxix + 254 p.
Madonna, Tiberio (2017): *Nov Ido (Novo Ido)*. Nova versiono revizita ed ampligita. 45 p.
Mařík, Jaroslav (1998): «Francisko Valdomiro Lorenz (1872–1957), la duobla pioniro». En: *Menade bal püki bal. Festlibro por la 50a naskiĝ-tago de Reinhard Haupenthal 1995-02-17*. Antaŭparolo de Henri Vatré. Saarbrücken: Edition Iltis. 487 p.; p. 179–192.
Minnaja, Carlo; Silfer, Giorgio (2015): *Historio de la Esperanta literaturo*. La Chaux-de-Fonds: Kooperativo de Literatura Foiro. xii + 748 p.
Piĉ, Karolo (1989): *La litomiŝla tombejo*. Romano. Dua, korektita eldono. Saarbrücken: Iltis-eldonejo. 276 p.
Piĉ, Karolo (1995): *La interna vivo de Esperanto*. Eseoj. Kun postparolo de Reinhard Haupenthal. Saarbrücken: Iltis-eldonejo. 399 p.
pvz: iam kompletigota plena verkaro de l. l. zamenhof (1973): *unuaj libroj por esperantistoj*. kajero 1. (kioto): eldonejo ludovikito. 156 p.
pvz: iam kompletigota plena verkaro de l. l. zamenhof (1982): *korespondaĵo ludovikologia*. kromkajero 2. (kioto): eldonejo ludovikito. 271 p.
pvz: iam kompletigota plena verkaro de l. l. zamenhof (1987): *ludovikaj biografietoj*. kromkajero 3. (kioto): eldonejo ludovikito. 335 p.
pvz: iam kompletigota plena verkaro de l. l. zamenhof (1991): *ludovikaj vortaroj el la 19-a jarcento*. kromkajero 5. (kioto): eldonejo ludovikito. 321 p.

pvz: iam kompletigota plena verkaro de l. l. zamenhof (1992): *ermitoj kuncelebris la majstron*. la lasta kajero. (kioto): eldonejo ludovikito. 373 p.
Reymond, Arnold (1915): «Notice (extraite de l'Annuaire de l'Association amicale de secours des Anciens Élèves de l'École Normale supérieure)». En: *Louis Couturat (1868-1914)*. Coulommiers: Imprimerie Paul Brodard. 69 p.; p. 3–17.
Rodríguez Hernández, José María (2018): «Astolfo di Kastelopesero, l'*alter ego* di Andreas Juste». *Adavane!* 27: 7–13.
Schmid, Anne-Françoise (2001): *Bertrand Russell. Correspondance sur la philosophie, la logique et la politique avec Louis Couturat (1897-1913)*. Édition et commentaire par Anne-Françoise Schmid. Paris: Éditions Kimé. 734 p.
Talmey, Max (1919): *Ido. Exaustive Text Book of the International Language of the Delegation and Fundamentals of an Artificial International Language.* New York: Ido Press. vii + 113 p.
Verd-Conradi, Gabriel María (2003): «La nacionalidad y las lenguas de Zamenhof». En: *Klaro kaj elasto. Fest-libro por la 80a naskiĝ-tago de Fernando de Diego*. Editoris Irmi kaj Reinhard Haupenthal. Schliengen: Edition Iltis. 422 p.; p. 273–322.
Waringhien, Gaston (1948): *Leteroj de L.-L. Zamenhof*. Prezentado kaj komentado de Prof. G. Waringhien. Vol. I (1901-1906). Paris: SAT. xvii + 367 p.
Waringhien, Gaston (1989): *Lingvo kaj vivo*. Esperantologiaj eseoj. Dua reviziita eldono kun Apendico. Rotterdam: UEA. 452 p.
Weisbart, Josef (1909): «Pensi pri naturaleso e regulozeso». *Progreso* I. 15: 133–135.
Weisbart, Josef (1913): «*Replike a de rezense of Europal». *Progreso* VI. 62: 109–111.
Weisbart, Josef (1924): «Ido, ciencale konservita Esperanto». *Kosmoglott* III. 3–4 (21–22): 12–13.